

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PSİKOLOJİK TEFSİR'E HUCURAT SÜRESİ ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARSLAN**

**Hazırlayan
Beyhan ALAN**

Malatya 2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

PSİKOLOJİK TEFSİR'E HUCURAT SÜRESİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Beyhan ALAN

**Danışman
Dr. Hasan ARSLAN**

Malatya 2022

ONUR SÖZÜ

Dr. Hasan ARSLAN danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım PSİKOLOJİK TEFSİR'E HUCURAT SÜRESİ ÖRNEĞİ başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Beyhan ALAN

ÖN SÖZ

“ Psikolojik tefsire Hucurat süresi örneği” adlı çalışmada genel anlamda ayetler psikolojik açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Ayetlerin anlamlarının insandaki tezahürleri psikolojik açıdan ele alınmıştır.

Bu çalışmada destek olan Hasan Arslan hocamıza şükranlarımızı sunarız.

ÖZET

Psikolojik tefsir çalışmaları daha yeni olsa da bu alanda yapılan çalışmaların sayısı zamanla artmaktadır. Psikolojik tefsir Kur'an'ı Kerim'i doğru anlamada büyük öneme sahiptir. Çünkü Kur'an'ın indiriliş amacı insan hayatını düzenlemektir. Bundan dolayı ayetler de insanlar ile alakalı mevzular özellikle manevi konular ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. İnsanın psikolojik işlevleri, dini tecrübeler, iman ve inkar psikolojisi, insan tipojieri, sosyal hayat, grup ve cemaat psikolojisi gibi konular Kur'an'ı Kerim de ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. İşte bu konular psikolojik tefsirin inceleme alanına girmektedir. Bu çalışmada da Hucurat süresinde geçen ayetler psikolojik tefsir bağlamında incelenmiştir. Ayetler tek tek ele alınmamış daha çok insan psikolojisine etki eden örnekler incelenmiştir. Dini tecrübe örnekleri, insan davranışları, sosyal hayatı olumsuz etkileyen gıybet, zan, alay konuları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hucurat, Din psikolojisi, Dini Tecrübe, Saygı, Gıybet, Zan

ABSTRACT

Although psychological tafsir studies are newer, the number of studies in this field is increasing over time. Psychological tafsir is of great importance in understanding the Qur'an correctly. Because the purpose of the revelation of the Qur'an is to regulate human life. For this reason, the verses include issues related to people, especially spiritual issues, in detail. Subjects such as human psychological functions, religious experiences, psychology of faith and denial, human typology, social life, group and community psychology are covered in detail in the Qur'an. Subjects such as human psychological functions, religious experiences, psychology of faith and denial, human typology, social life, group and community psychology are covered in detail in the Qur'an. These are the subjects that fall under the scope of psychological commentary. In this study, the verses in the period of Hucurat are examined in the context of psychological commentary. The verses were not dealt with one by one, but rather the examples affecting the human psychology were examined. Examples of religious experience, human behavior, backbiting, suspicion and mockery that negatively affect social life were examined.

Keywords: Hucurat, Psychology of Religion, Religious Experience, Respect, Backbiting, Scence

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Amacı	2
2. Araştırmanın Problemleri	2
3. Araştırma Yöntemi	3

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din Psikolojisi ve Tarihi	4
1.2. Tefsir Tarihi.....	5
1.3. Psikolojik Tefsir Özellikleri	6
1.3.1. Psikolojik Tefsirin Tanımı ve Konusu	6
1.3.2. Psikolojik Tefsirin Tarihçesi	7
1.3.3. Psikolojik Tefsirin Önemi.....	8
1.3.4. Psikolojik Tefsire Kur'an'da Bazı Dayanaklar	10

İKİNCİ BÖLÜM HUCURAT SÜRESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Hucurat Suresinin Genel Özellikleri	12
2.1.1. İsmi.....	12
2.1.2. Surenin Konusu	12
2.2. Hucurat Süresi Bağlamında Dini Tecrübe Örnekleri.....	13
2.2.1. Dini Tecrübe.....	13
2.2.2. Hucurat Süresi Bağlamında Takva	14
2.2.2.1. Psikolojik Açından Takva	16

2.3. Hucurat Süresi Bağlamında Tövbe	17
2.3.1. Psikolojik Açıdan Tövbe Kavramı.....	18
2.4. Hucurat Süresi Bağlamında Saygı Unsuru.....	19
2.4.1. Ayetin Nüzul Sebebi	19
2.4.2. Allah’a Saygı	20
2.4.3. Hz Muhammed’e Saygı.....	22
2.4.4. Ayet Bağlamından Saygı Kavramına Psikolojik Bakış.....	26
2.5. Hucurat Süresi Bağlamında İnanç Bakımından İnsan Tipleri.....	27
2.5.1. Mümin	27
2.5.1.1. Mümin Kavramına Psikolojik Bakış.....	30
2.5.2. Kâfir.....	31
2.5.2.1. Psikolojik Açıdan Kâfirin Kişiliği	32
2.5.3. Fâsık.....	34
2.5.3.1. Karakter Olarak Fâsık Kimsenin Davranışsal Bozukluğu.....	35
2.6. Hucurat Süresinde Ahlak Eğitimi Örneklerini Psikolojik Değerlendirme ..	37
2.6.1. Müslümanlar Arasındaki Kardeşlik İlkesi	37
2.6.1.1. Ayetin Nüzul Sebebi.....	37
2.6.1.2. Ayette Geçen Kardeşlik Kavramı	38
2.6.1.3. Kardeşlik İlkesinin Bireysel ve Toplumsal Psikolojik Etkileri.....	39
2.6.2. Alay, Gıybet, Zan,.....	41
2.6.2.1. Alay	41
2.6.2.1.1. Ayetin Nüzul Sebebi.....	41
2.6.2.2 Kur’an’da Alay Kavramı.....	41
2.6.2.3. Ayet Bağlamında Psikolojide Alay.....	45
2.6.3. Zan	47
2.6.3.1. Kur’an’da Zan	47
2.6.3.2. Ayet Bağlamında Psikolojide Zan	49
2.6.4. Gıybet.....	52
2.6.4.1. Ayet Bağlamında Gıybetin Psikolojik Alt Yapısı.....	56
2.6.4.2. Gıybet Yapmanın Engellenmesi	59
2.6.5. İnsanların Farklı Cins, Irk, Topluluk Halinde Yaratılmasının Temel İlkesi.....	61

SONUÇ	65
KAYNAKÇA.....	67

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve dahası

GİRİŞ

Kur'an'ı Kerim gönderildiğinden bu yana insanlar onu en doğru şekilde anlama çabası içerisine girmişlerdir. Bunun sonucunda Kur'an rivayet tefsiri ve dirayet tefsiri olmak üzere farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Tefsir yapılırken ayetler içinde psikolojik tahlillere yer verilmiştir. Fakat başlı başına bir psikolojik tefsir yapılmamıştır. Bakıldığı zaman Kur'an'ı Kerim insan psikolojisini en doğru şekilde sunacak en önemli kaynaklardan biri olabilmektedir. Allah'ın yarattığı insanın özelliklerini en iyi bilen olması nedeniyle Kur'an'ın psikolojik açıdan ondan daha fazla yararlanmamızı gerekli kılmaktadır. Günümüz de psikoloji ilmi daha fazla önem kazanmaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın yol göstericiliğine bu alanda daha çok dikkat çekilmelidir.

Kur'an'ı Kerim çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir. “Zemahşer'in “el- Keşşaf'ı”, “Fahredden Razi'nin “Mefatihü'l- Gayb'ı” gibi kelami, “Kurtubi'nin “el-Cami'il Ahkami'l Kur'an'ı”, Şafi'nin “Ahkamu'l-Kur'an'ı” gibi fikhî ya da Abdulkerim el Kuşeyri'nin “Leta'ifu'l- Hakaiku't-tefsir'i” gibi tasavvuf ağırlıkta tefsirler yapılmıştır. Ama tefsiri psikolojik ağırlıkta inceleyen tefsirlere pek rastlanılmamaktadır. Seyyid Kutub, Alusi ve Mevdudi gibi son dönemin bazı tefsir alimleri nispeten psikolojik çözümlemelere yer vermiş olsalar da bütün olarak Kur'an'ı Kerim'in psikolojik tefsiri yapılmamıştır (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 103). Kur'an çok geniş bilgiler içerdiği için onu çeşitli şekillerde ele almak mümkündür. Kur'an da yer alan kavimler, onların yaşadıkları, peygamberlerin nübüvvet süreçleri, helaller, haramlar, hepsi psikolojik açıdan ele alınması gereken konular olduğu gözlemlenmiştir. Bunları psikolojik bakış açısı ile ele almak, insanın varoluşsal gerçekliğini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Kur'an'a psikolojik yönden bakma düşüncesi genel mana da yenidir. Bu konuda çok fazla kaynağın olmaması Kur'an'ı psikolojik açıdan değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü Kur'an'a psikolojik açıdan yönelmek ve değerlendirmek birçok alanda uzmanlık gerektirmektedir. Bu çalışmada Kur'an'ı Kerim'i psikolojik açılarından değerlendirmenin Hucurat süresi üzerinden örneği verilmiştir. Genel olarak ayetler ve ayetlerde geçen kavramlar psikolojik perspektiften aktarılmaya çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Amacı

İnsanın özellikleri, duygu, düşünce yapısının mahiyeti en iyi onu yaratanın insana ulaştırdığı kaynak olan Kur'an'ı Kerimden olduğu söylene bilir. Kur'an'ı Kerimin tefsiri farklı alanlara kaynaklık etmiştir. Yukarıda örnekleri verildiği gibi onun fihri, tasavvufi gibi birçok alanda tefsiri yapılmıştır. Fakat Kur'an'ı Kerimin psikolojik tefsiri bir bütün olarak yapılmamıştır. Mevdudi, Seyyid Kutub, İbn Alusi gibi bazı müfessirlerin tefsirlerinde nispeten psikolojik tahlillere yer verilmiş olsa da bir bütün olarak psikolojik tefsir çalışması denilememektedir. Bu eksiklikte Kur'an'ın anlaşılması ve ondan daha fazla faydalanılmamasına sebep olmaktadır. (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 103). Bu eksikliğin giderilmesi açısından Kur'an'ı Kerim psikolojik açıdan daha fazla incelenmesi gerekli görülmektedir.

Tefsir kaynaklarına bakıldığı zaman ayetlerin fihri olarak incelenmesi ağırlıkta olduğu görülmektedir. Örneğin bir su meselesi bile fihri olarak çok fazla ayrıntıya girilerek incelenmektedir. Bakıldığı zaman günümüzde belki su konusu ile ilgili bu bilgiler birçoğu işe yaramamaktadır. Ya da necis olan şeylerin yıkanması ile ilgili bile onlarca sayfa bilgi aktarılmaktadır. Ama psikolojik açıdan insanı etkileyen, kişiliğinin oluşmasına, düzelmesine, gelişmesine yardımcı olacak şekilde ayetler tefsir edilmemektedir. Bu çalışmanın önemi bu konuya dikkat çekmektir.

Bu çalışma da insanın birçok karakteristik ve fitri yapısına dikkat çeken Hucurat süresindeki ayetler psikolojik açıdan ele alınmaya çalışılmıştır. Ayetlerde anlatılan olaylara ve durumlara karşı insanın verdiği duygusal ve fiziksel tepkilerin altında yatan psikolojik dayanaklar araştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle bazı ayetlerin nüzul sebeplerinin verilme nedeni olaylar karşısında insanların psikolojik durumlarını gözlemlemek ve daha iyi anlamaktır. Çünkü insanlar farklı dönemlerde yaşasalar da olaylara karşı verdikleri tepkiler benzerlik göstermektedir.

2. Araştırmanın Problemleri

Kur'an'ı Kerim Allah tarafından insanlara gönderilmiş ilahi bir kitaptır. Bundan dolayı Kur'an'ı Kerim'in gönderiliş amacı insandır denmesi yanlış olmaz. Kur'an insanların yaşantılarına yön verecek birçok muhteva içermektedir. Günlük hayatlarını, yediklerini, içtiklerini, davranışlarını düzenleyen pek çok ayet barındırmaktadır. Bu sebeple Kur'an'ı Kerim nazil olduğu zamandan itibaren okunup, daha iyi açıklanmaya

çalışılmıştır. Birçok dile çevrilip çeşitli şekiller de tefsiri yapılmıştır. Farklı türlerde Kur'an'ı Kerim tefsirleri ortaya çıkmıştır. Rivayet tefsiri, dirayet tefsiri, işari tefsir türleri diye sıralanmaktadır. Bu tefsir türleri kendi içerisinde farklı alanlara ağırlık verilerek yapılmıştır. Fakat bir bütün olarak Kur'an'ı Kerim'in psikolojik tefsiri yapılmamıştır. Her ne kadar bazı tefsirlerde psikolojik tahlillere yer verilse de bunun yeterli olmadığı görülmüştür. İnsan ruhunun mahiyetini, akıl ve hayal, dış ve iç duyuları gibi melekeleri inceleyen ilim dalı olan psikolojinin, Tefsir çalışmalarında daha fazla yer alması gerekli görülmüştür. Ayetler bu açıdan daha fazla incelenmelidir. İnsanın davranışlarını, iç dünyasını, düşünceleri ile ilgili ayetler psikolojik açıdan yorumlanması önem arz etmektedir. Bu tezde Hucurat süresi bağlamında ayetlerin daha fazla psikolojik etmenler göz önüne alınarak değerlendirmek mümkün mü sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

3. Araştırma Yöntemi

İlk olarak konumuza başlamadan önce psikoloji ve din psikolojisi kavramları kısa bir şekilde ele alınmıştır. Hucurat süresinin genel özelliklerinden bahsedildikten sonra hucurat süresindeki ayetler ışığında takva, tövbe, saygı gibi bazı dini tecrübe örnekleri incelenmiştir. Yine Hucurat süresinde geçen ama Kur'an'ın genelinde gördüğümüz dini açıdan insan tipleri ele alınmıştır. Devamın da insanın kişiliğini oluşturan ve karakterini yansıtan davranışlar psikolojik açıdan incelenmiştir. Bunlar incelenirken toplanan veriler Kur'an ve psikolojik ilminin verileri ışığında olmuştur. Araştırmamızda temel kaynak Kur'an'ı Kerim ve Psikoloji kaynakları olmuştur. Bunun dışında tefsir, konu ile ilgili diğer kaynaklar ansiklopedilerden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din Psikolojisi ve Tarihi

Psikoloji biliminin alt dallarından olan din psikolojisi bilimi 19. yüzyılda William James'in öncü yazılarıyla sistemleşmeye başlamış olan bir bilim dalıdır. Dinin insana dönük, ondaki görünümünü ve onlarda bıraktığı etkiyi, insanın dini yaşamını ve dini davranışını, inceleyen bir bilimdir (Apaydın, 2016, s. 67). Modern psikolojiyle eş zamanlı ortaya çıkan ve onun bir dalı olarak nitelendirilen din psikolojisi her şeyden önce insana has olan dinsel yaşamın psikolojik açıdan çeşitli yönlerini inceler. Yani din psikolojisi, dinin insan ruhunda bıraktığı izlerin, davranışlara yansıyan taraflarını konu edinir (Armaner, 1980, s. 4). Din psikolojisinin tarihine bakıldığı zaman insanın tarihiyle eş değer olduğu görülmektedir. İnsanın olduğu her yerde ve zaman da psikoloji ve din psikolojisinden söz etmek mümkündür. Din psikolojisinin sistematik ve kendine özgü bir bilim dalı olma süreci ise genel psikolojiden pek farklı sayılmamaktadır. Çünkü din konusunda mesafeli gözükken birçok psikolog bile yorumlarında çok fazla nesnel olamadıkları gözlemlenebilmektedir (Karacoşkun, 2012, s. 35).

Din psikolojisinin kullandığı yöntemlere baktığımız zaman her bilimin kendine özgü yöntemleri olduğu gibi din psikolojisinin de kullandığı kendine özgü yöntemleri olmuştur. Tabi bunlar kesin çizgilerle din psikolojisine ait yöntemlerdir demek doğru bulunmamaktadır. Genel psikolojinin kullandığı yöntemlerle benzer ve aynı yöntemleri kullanmışlardır. Deneysel yöntem, korelasyon yöntemi, tarama yöntemi, olay incelemesi, doğal gözlem, iç gözlem, testler, istatistiksel yöntemler başlıca kullanılan yöntemlerdir. Fakat ağırlıklı olarak gözlem, özellikle de iç gözlem yönteminden oluşur (Kayıklık, 2015, s. 53). Din Psikolojisi, insanların iç hayatında geçen kutsallık duygusunu, din inanç şuurunun gelişmesini hareket noktası olarak ele alır. Buna ilk olarak iç gözlem ile başlar. Ferdi ve şahsi gözlemlerden başka anketler, karşılaştırmalar ve istatistiklerle olayları toplayıp sınıflandırır ve düzenler. Dinin insan benliğindeki yerini araştırır (Pazarlı, 1968, s. 57). Tabi bu metotları doğru kullanmak önem arz etmektedir. Çünkü insanın iç dünyası maddi olmayıp ruhsal ve karışık duygular barındırdığı ifade edilmiştir. Gözle görülmeyen duyguları ve tamamen yansıtılmayan

davranışları incelemek, aktarmak ve anlamak zor bir durum olduğu söylene bilinir (Armaner, 1980, s. 69).

1.2. Tefsir Tarihi

Tefsir kavramı sözlükte “*beyan etmek, açıklamak*” anlamındaki “**fesr**” kökünden gelmektedir. Tefsir “ *söz ve cümledeki kapalılığı gidermek, ortaya çıkarmak, açıklamak*” şeklinde ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in yorumu için “fes” ve aynı anlamda “tefsire” kelimeleri kullanılmışsa da tefsir kavramı yaygınlık kazanmıştır. Tefsir kelimesinin **sefr** kökünden geldiği de ifade edilmiştir. Sefr kelimesinin kadının yüzünü bölgesini açması, baştaki sarığın çıkarılması ile başın ortaya çıkması ve sabahın aydınlıkla belirmesi gibi “kapalı şeyin aydınlanması, bir şeyin üzerindeki perdenin kalkması, açığa çıkması ” anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir. (Bırışık, 2011, s. 281).

Kur’ân-ı Kerimin tamamlanması 23 yıl sürmüştür. Hz. Muhammed bir yandan tebliğ görevini yerine getirirken diğer taraftan da manası muğlak kalan emirleri açıklamıştır. Böylece Kur’an’ ilk olarak Hz. Muhammed tefsir etmiştir. Kur’ân’ı Hz Muhammed en doğru şekilde anlayan, insanlara açıklayan o olmuştur. Kur’ân’ın ilk muhataplarının kullandıkları dilin Arapça olması nedeniyle kendi kültürel bakış açıları içerisinde Kur’ân’ı anlıyorlardı. Bir kısım anlamı kapalı ayetleri ve gaybî konularla ilgili bilmedikleri kısımları ise Hz. Peygamber’e soruyorlardı. Oda Allah’tan aldığı vahiy ile açıklıyordu. Hz. Peygamber’le başlayan Kur’ân’ın tefsiri onun vefatından sonrada devam etmiştir (Doğan M. Z., 2019, s. 51).

Kur’an’ı Kerim’i anlama konusundaki çabalar Kur’ân’ın inmesiyle başlamıştır. Her dönemde İslam âlimleri yaşadıkları bölge ve ilmi seviyelerine göre Kur’ân’ı anlamada sürekli yeni gayretler içerisinde olmuşlardır. Bazı İslam düşünürleri Kur’an’ı Kerim’i mana ve üslup özelliklerine, bazıları belâgat ve irap yönüne, bazıları inanç, fıkıh, tasavvuf, fen gibi yönlerine ağırlık vererek Kur’ân’ı anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak tefsir ilminde farklılaşmalar ortaya çıkmıştır (Demirci , 2008, s. 33). Kur’an’ı Kerim’i daha iyi anlamak için çabalayan İslam âlimlerinin çabaları sonucu ortaya çıkan bu tefsir çeşitlerini genellikle “Rivâyet ve Dirâyet” tefsiri olmak üzere iki üst başlıkta ele almışlardır. (Cerrahoğlu , 1997, s. 228). Rivâyet tefsiri başlangıçta Peygamber ve Sahabenin açıklamalarının isnad yoluyla

aktarılması şeklinde şifahi olarak sonraki nesillere aktarılıyordu. Müstakil tefsirler yazılmaya başlandıktan sonra Rivâyet tefsirleri yazılı hale gelmeye başladı. Sonuçta bu yazılı malzeme muazzam bir külliyyat haline geldi. Muhammed İbnu Cerîr et-Taberî bu rivayet külliyyatını Câmiu'l-Beyân Te'vîli'l Kur'ân adlı otuz cüzlük tefsirinde toplamıştır (Albayrak, 2009, s. 99-100). Dirâyet tefsiri ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmıştır. Sahabe dönemine baktığımız zaman onlar için Kur'ân'ın kendi dillerinde inmiş olması ve Hz Muhammed'in hayatta olmasından dolayı Kur'ân'ın anlaşılabilmesi gibi bir sorun yoktu. Anlaşılmadığı yerde zaten Hz. Muhammed gerektiği gibi açıklamalar yapıp akıllarına takılan sorulara cevaplar veriyordu. Ancak zamanla İslam coğrafyasının genişlemesi ve buna bağlı olarak yeni sorunların, felsefi görüşlerin ve mezheplerin ortaya çıkması, Müslümanların bilgi ve kültürlerinin zayıflaması daha önce yapılan tefsirlerin yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde tekrar ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucunda rivayetlerin yanında içtihad da yer verilmiş böylece Dirâyet tefsirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Dirâyet tefsirini Rivâyet tefsirinden ayıran en önemli özellik, müfessirin rivayetlere de başvurup kendi içtihadını ortaya koymasındır. (Demirci, 2013, s. 87).

İçinde bulunduğumuz çağda sistematik olarak ele alınmaya başlanan, tefsir ilminin hem Rivâyet hem de Dirâyet yönünü kullanan ve “Psikolojik Tefsir” olarak bilinen yeni bir tefsir ekolü geliştirilmiştir. Kur'an'ı tefsiri yapılırken çeşitli yönelimler ortaya çıkmıştır. Edebi, ilmi, mezhebi, sosyolojik, psikolojik açıdan Kur'an açıklanmaya çalışılmıştır. Tefsir ekolleri bu şekilde ortaya çıkmıştır. Psikolojik tefsirde bunu bir sonucudur. (Kasapoğlu, 2016, s. 80).

1.3. Psikolojik Tefsir Özellikleri

1.3.1. Psikolojik Tefsirin Tanımı ve Konusu

Psikolojik Tefsir tanımı kullandığımız ana dil ekseninde yapılmaya çalışılmıştır. Psikolojik tefsir kelimesi ”tefsir” ve “psikoloji” kavramıyla sentezlenerek “psikolojik tefsir” şeklinde kullanılmıştır (Kasapoğlu, 2017a, s. 19).

Psikolji kelimesinin Arapçada karşılığı “il-mu'n- nefis” şeklindedir. Yani bu kelime psikoloji kelimesi yerine kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2016, s. 74). Kur'an'da insanın psikolojik varlığından söz edilirken en çok nefis kavramı kullanılır (Hatunoğlu,

2014, s. 273). Ülkemizde yaygın kullanılışı nedeniyle “psikoloji” kelimesi kullanılması tercih edilmiştir. Tefsir çeşitleri içerisinde bakıldığında “Psikolojik tefsir” ifadesi uygun bulunmuştur. Direk Kur’an’a psikolojik yöneliş ifade edilirken de “Kur’an”, “tefsir”, “psikoloji” kelimelerinden bir terkip oluşturulup “Kur’an’ın psikolojik tefsiri” tabirini kullanılması uygun bulunmuştur (Kasapoğlu, 2016, s. 75).

İnsan ruhunun pozitif bilimlerden tarafından açığa çıkartılan somut davranışlarını incelenmesi psikolojik tefsirin kapsamı içindedir. Dolayısıyla bu konuda Kur’an ayetlerinde geçen insan davranışları, peygamberlerin dinî yayma süreçleri, toplumları yanlış davranışlardan uzaklaştırarak tek bir Allah inancını yerleştirmede amaçladığı psikolojik yol ve yöntemler bu alana girmektedir. (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 118).

Psikolojik tefsirin konuları ile klasik psikolojinin konuları benzerlik göstermektedir. Psikolojik tefsirin Kur’an’ın içerisinde incelemeye alacağı ayetleri belirleyip bu ayetler üzerinden yorumlar geliştirmek başlıca fonksiyonudur (Kasapoğlu, 2016, s. 75). Kur’an’ın ana konuları “Allah inancı, Peygamber, ahiret inancı ibadet ve adalet” şeklinde kategori edilmiştir. Bu başlıkları daha da genişletip insan, yaratan, evren, peygamberlik, ahiret, ibadetler ve toplumsal düzen olarak da sınıflandırmalar yapılmıştır (Demirci , 2008, s. 22).

Allah Kur’an ı Kerimde muhatabının insan olması sebebiyle insan ile ilgili mevzuları, tüm boyutları ile açıklamıştır. Kur’an’ın ayetlerine bakıldığı zaman insanın her hali ile ilgili ayetler bulmak mümkündür. Alay, Gıybet gibi kötü alışkanlıkları olan insanları İnkârcı tiplerin ruh hallerini (el- Muddesir, 74/49-51), darda zamanlarında Allah’ı hatırlayıp mutlu oldukları zamanlarda şımarıp onu unutanları(el-Yunus, 10/ 21), ikiyüzlülerin kişilik tiplerini (et- Tevbe, 9/42), ihtiyarlandıkları zaman insanların davranış bozukluklarını (el-Hac, 22/ 5), heyecan sırasındaki psikolojik değişiklikler (el-Zariyat, 51/ 29) gibi pek çok konuyu bulmak mümkündür. Bu konuların hepsi psikolojik tefsirin içine girmektedir. (Coşkun , 1999, s. 121).

1.3.2. Psikolojik Tefsirin Tarihçesi

Kur’an da insan psikolojisine yönelik bilgilerin yeni dönemlerde ortaya çıktığını veya yeni yeni fark edildiğini, daha önceki dönemlerde yapılan tefsir çalışmalarında hiçbir şekilde psikolojik tahlillere yer verilmediğini söylemek yanlış olur (Kahraman,

Psikolojik Tefsir, 2015, s. 110). İlk dönem birbirini takip eden tefsir çalışmalarına ve günümüzde yazılan tefsirlere baktığımız zaman psikolojik tefsire dair örnekler bulabiliriz (Kırca, 1993, s. 268). Kur'an'ın psikolojik yorumları ilk olarak diğer yorumlama yöntemlerinin içinde ortaya çıkmıştır. Çağdaş tefsir ekollerinden “edebi tefsir”, “ilmi tefsir”, “konulu tefsir”, içerisinde “psikolojik tefsir” örneklerini görebiliriz

Tasavvufî tefsirler de her ne kadar psikolojik tahliller ve tecrübeler yer alsada da mutlak manada “Psikolojik tefsir”in yeni bir tefsir çeşidi olduğunda şüphe duyulmamalıdır. Çünkü psikolojik tefsir tasavvufî tefsir ve geleneksel tefsirlerden önemli farklılıklar gösterir. O, diğer tefsir çeşitlerinden ayrı olarak doğrudan Kur'an'da yer alan insan psikolojisine dair ayetleri ele alır. İnanç, metafizik ve ahlakla ilgili iletilerin psikolojik yönlerinin daha yakından ve detaylı bir şekilde bütüncül bir anlayışla ele almaya çalışır (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 111).

İlim olarak belki yeni yeni oluşmaya başlasa da bazı tefsir örneklerinde görmekteyiz. Seyyid Kutub'un “Fi Zılali'l- Kur'an” adlı tefsirinde (Kasapoğlu, 2016, s. 82) ya da ilmi tefsir anlayışını konu alan Celal Kırca “Kur'an-ı Kerim'de Fen İlimleri” adını taşıyan eserin de ya da işari tefsir örneklerinde psikolojik tahlillere rastlamak mümkündür (Kasapoğlu, 2016, s. 86). Bunların yanı sıra Gazali'nin psikolojik tefsire ışık tutacak çalışmalarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Onun birçok psikolojik tahlilleri günümüzde bile dikkat çekmektedir. (Aydın H. , 1999, s. 22)

1.3.3. Psikolojik Tefsirin Önemi

Kur'an Allah tarafından insanlara gönderiliş amacı dünya hayatında bir pusula ahiret hayatında mutluluk getirmek olduğu ifade edilmiştir. Psikoloji biliminin de konusu insan ve davranışları olmuştur. Psikoloji ilminin de iddası insanı daha iyi tanımak ve onun mutluluğunu hedeflemek olmuştur. Yani Kur'an'ın da psikolojinin de konusu insan olduğu söylenebilir (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 115). Bu sebeple tefsir yaparken psikoloji biliminden faydalanılarak bir psikolojik tefsir geliştirmek büyük önem arz etmektedir.

Psikolojik tefsirin Kur'an'ı anlamada birçok faydası olduğu ifade edilmiştir. Kur'an'a yeni bir bakış açısı kazandırmak için ayetlere psikolojik bir bakış açısı ile bakmak fayda sağlayacaktır. Kur'an muhkem ve muteşabih ayetlerden oluşmaktadır. Kur'an'ın muteşabih ayetlerine dönem ve zamana göre farklı yorumlar gelmektedir.

Psikoloji bilimi de bu ayetlere farklı bir boyuttan bakmayı sağlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 117).

Psikolojik tefsirin diğer önemi insanın yapısını daha iyi tanımaya olanak sağlamasıdır. Anlaşılmaz olan ve bilim adamlarınca yıllarca tartışılan konulara açıklık getirmektedir. Mesela psikoloji ilminde insanda var olan beceri ve kabiliyetlerin kökeni üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bilim adamları bu konuda ayrı görüşler dile getirmişlerdir. Bazı bilim insanları davranışlarımızın temelinde biyolojik yasaları ve evrimi görerek biyolojik sorunlara ruhun kaynaklık etmediğini ifade ederler. Psikolog Jung bu konuda, XIX. yüzyıl maddeci nedenlerin evrenselliği fikrini ortaya attı ve ruha özgü bir cevher fikrini reddederek, ruhun salgı bezine benzediğini, düşüncelerin bir beyinsel salgının eserinden başka bir şey olmadığını, ruhun madde kaynaklı olduğunu söyleyerek bunu da “ruhsuz ruhbilimi” şeklinde özetler. Bu birinci grup bilim adamlarının görüşlerine karşılık Kur’ân’ı Kerîm, XIX. yüzyılda ortaya konan bu düşünceyi reddederek, insanı Allah’ın yarattığını (er-Rahman 55/ 1-3), ona kendi ruhundan üflediğini (el-Hicr, 15/28) ve bu ruhun da Allah’ın işlerinden bir iş olduğunu (el- İsrâ, 17/85) ifade etmektedir. Burada eğer bu konuyla psikolojik ilmini birleştirecek ayeti daha doğru anlamaya fayda sağlayacaktır. Kur’an da geçen insanın özelliklerini anlatan ayetler İslami bir bakış açısıyla, bilimsel metotlar kullanılarak mükemmel bir psikolojik tefsir oluşturmanın mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Psikolojik tefsirin başka bir önemi de insanın kişiliğini eğitmesine yardım etmesidir. Kur’ân’ın, insanı ruhsal ve fizikî özellikleri ile düşüncesi ve duyguları ile zaafı ve güçlü yanlarıyla beraber bir bütün olarak ele alması, İnsanın özelliklerini bilmesinde, olumlu ve olumsuz davranışlarını, tutuunu öğrenmesinde yardımcı olacağı söylene bilir. Kur’ân’da bunlar, her ferdin kendisine bahşedilen kabiliyet ve yetenekleri en güzel şekilde kullanmasını sağlamak için anlatılmaktadır. Kur’ân eğitiminin amacı, insanı makul olan seviyeye ulaştırmaktır. İnsana, kendi kişiliğini oluşturarak, diğer varlıklarla ortaklaşa yaşamayı öğretmektir. Diğer varlıklardan farklı olarak insan maddî ve manevî gelişimi için her açıdan gelişmeye ihtiyaç duyar. İnsanın her yönden eğitilmesi gerekmektedir. Kur’ân’ın da temel gayesi bu yöndedir. Psikoloji tefsir de bu yönden ayetlere bakarak bu hedefe yardımcı olabilir (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 120).

Allah'ın varlığına en önemli delil insanın varlığıdır. Buna Enfüs delili denir. Enfüsi ayetler ise zihni ve psikolojik deliller manasına geldiğini söylemek mümkündür (Yurdagür, 1998, s. 397). İnsanların “kendi nefislerinde” olduğu belirtilen bu delil, onların iç âlemini ihtiva eder. Bireyin duygu, düşünce ve eylem bütünlüğü içerisindeki psikolojik yapısı anlamına gelen iç âlemdeki ayetler aynı zaman da onun yaratıcısına işaret ederler. Bu psikolojik delil, İnsanı Allah ile ilişki içerisine sokan delillerin başında gelir. Bu sebeple Kur'an ayetlerinin önemli bir kısmı insanın psikolojik dünyasını konu edinir ve onun rabbiyle olan ilişkisini dile getirir. Enfüs delili, Allah'ı insana tanıtan onun ruh dünyasındaki psikolojik delildir (Kasapoğlu, 2017a, s. 240). Enfusi ayetleri psikolojik bakış açısı ile ele alıp yorumlamak insanı daha iyi tanımlamaya fayda sağlayacaktır.

1.3.4. Psikolojik Tefsire Kur'an'da Bazı Dayanaklar

Kur'an-ı Kerim psikoloji ilminin de incelediği, araştırdığı birçok konuya değinir. Örneğin fitri olarak insan da var olan yeme-içme, yaşama, açlık duygusu gibi. Bunun dışında sonradan kazanılan varlığın ve benliğin korunması ile ilgili, sevme ve beraber yaşama, güvenlik, saygınlık kazanma, yeterli olma, özgürlük, hazzı ulaşma saldırganlık, elemden kaçma ve vicdan/doğru-yanlış güdüsü gibi çeşitleri olan *sosyal-psikolojik güdü*lerden de bahsetmektedir. Allah, bütün varlıklara yaratılış amaçlarını yerine getirecek özellikler vermiştir.(Ta-Ha, 20/50, A'la, 87/1-3). Bazı varlıkların devamını sağlamaya dayalı açlık. (Bakara, 2/155), susuzluk (Ta-Ha, 20/120) yorgunluk (Fatır, 35/34), sıcaklık-soğuk (İnsan, 76/12), elem (Nahl, 16/80) gibi fitri şeylerden bahsetmektedir. Bundan başka annelik kavramından(Lokman, 31/14), cinsiyet oluşumundan (Nisa, 4/1) bahsedilmektedir. Bunlardan başka birçok ayette psikolojik konulara temas eden Kur'an'ı Kerim, heyecan anındaki fizyolojik değişikliklerden (Yusuf, 12/31-33) ve bazı hayvan ve insanlara ait içgüdülerden bahseder (Nahl, 18/68- 69). Psikolojide “psikolojik ve ruhsal motivler” diye bir tanım bulunmaktadır. Kişinin psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlarıyla ilgili olan motivlere denmektedir. Maslov insanın ruhsal ihtiyacı ile ilgili yeni bir tanım yapmıştır. Psikolojik ve motivleri, temel ve ruhsal diye iki gruba ayırmıştır. İnsanın doğuştan getirdiği temel ihtiyaçlar: açlık, susuzluk, cinsiyet, vb. şeklinde sıralarken ruhsal ihtiyaçları da güzellik, adalet, birlik, şeklinde ifade etmiştir (Necati, Kur'an ve Psikoloji, 1998, s. 32). Kur'an'da da bu motivlere

örnekler bulunmaktadır. Örneğin sosyal çevre içerisinde sahiplenme motifinden (Al-i İmran, 3/14, Fecr, 89/20) fiili ve sözlü düşmanlık motivinden (Bakara, 2/36, Ta-Ha, 20/123) gibi. Bunlardan başka, motivleri kontrol altında tutmaktan (Nahl, 24/30) bunların bireyin ve toplumun faydasına yönelik sağlıklı bir şekilde yönlendirilmesinden (Bakara, 2/168) ve bunların tatmin edilmelerinde aşırıya kaçılmamasından (Araf, 7/31) bahsederken de, fizyolojik motivelerin mutlaka helal, temiz ve meşru yollardan giderilmesini istemektedir. Kur'an sadece fizyolojik motifleri meşru yoldan karşılamak ve onları denetim altına alınmasını değil, psiko- sosyal, ruhsal motiflerin de kontrol altına alınmasını istemiştir. Fiili ve sözlü düşmanlık teşebbüslerinden men etmesi, insanlarla iyi, yumuşak ve güzel ilişkilerde bulunmayı emretmesi düşmanlık motivi ile ilgili konulardandır (Ahzap, 33/58. Mücadele, 58/9). Ayrıca insanlara malını Allah yolunda mal sarf etmeyi, sadaka ve zekât vermeyi emrettiği gibi, sahiplenme motivini belli bir sınırdan tutmayı emretmektedir (Tevbe, 9/34. Münafikun, 63/10). Bütün bu açıklamalar neticesinde görüldüğü gibi Kur'an, ferdi manada insanı ele alıp, onu geliştirmeyi ve şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında, insanın gönlü ve nefsinin doyum noktasına ulaştırmayı amaçlamaktadır (Karasakal, 2013, s. 686).

Kur'an insanla ilgili birçok bilgi vermiştir. Bunun yanında insanların kendisiyle ilgili araştırmalar yapmasını ister. Bu özelliklerine bakarak Allah'ın varlığını ve yüceliğini anlamasını amaçlar (Kasapoğlu, 2016, s. 141).

Buraya kadar psikolojik tefsir ile ilgili kısaca bilgiler verildi. Psikolojik tefsirin tanımından, konusundan, öneminden, Kur'an'daki bazı psikolojik tefsir dayanaklarından bahsedildi devamında ise Hucurat sürenin psikolojik özellik barındıran ayetleri psikolojik tefsir bağlamında ele alarak incelenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HUCURAT SÜRESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Hucurat Suresinin Genel Özellikleri

2.1.1. İsmi

Hz Muhammed'in evi arapça'da hucre çoğulu hucurat kelimesiyle ifade edilen dokuz odadan oluşmaktaydı. Hucurat kelimesi surenin dördüncü ayettin de geçmektedir. Bu sureye bazı kaynaklar da Ahlak ve Âdab suresi de denilmiştir (Zuhayli, 2005, s. 439). Surenin iniş tarihi Medine'ye hicretin dokuzuncu yılına denk gelmektedir. Bütün surelerin nazil olması mutlaka özel bir neden ile olmamıştır ama bunun ile beraber bir soru ya da olay, beklenti üzerine nazil olan pek çok ayet ve sure vardır. Bu surenin ilk ayetinin de sözlü veya fiili her durumda Hz. Muhammed'in önüne geçerek veya onun sözünü keserek etik kurallara aykırı davranışları uyararak için geldiği rivayet edilmiştir (Derveze, 2014, s. 86).

2.1.2. Surenin Konusu

On sekiz ayet olan bu süre gerçekten çok büyük bir öneme sahiptir. İtikadi ve şeriatla ilgili, insanın yaratılışı ile alakalı önemli konular içermektedir. Ayet bakımından kısa olmasına rağmen gündelik hayat içerisi de insanın davranışını etkileyecek birçok kural içermektedir. İlk beş ayette; Müslümanların Allah ve Peygamberi ile alakalı göz önünde bulundurmaları gereken edep ve saygı anlatılmaktadır. Peygamber ile nasıl bir ilişki kurmalarını ve davranışlarında nelere dikkat etmeleri gerektiğini ifade ediyor. (Aydüz, 2015, s. 20)

Sonraki ayetler de haberin araştırılması, doğru olup olmadığının soruşturulması, araştırmadan karar verilmemesi gerektiğini ifade ediyor. Haberi getiren kişinin özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini daha sonra da getirdiği haber iyi bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini tavsiye ediyor. (Doğan L. , 2010, s. 14)

Ayetlerin devamında Müslümanlardan iki grubun birbirleri ile savaşmaları halinde diğer Müslümanların bu konuda takınması gereken tavrı açıklamaktadır. Arkasında sosyal hayatı bozan ve Müslümanlar arasındaki ilişkilere bozan yanlış davranışlardan

Müslümanların sakınması gerektiğini vurgulayan emirler bulunmaktadır (Mevdudi, 1986, s. 437).

Bunun ardından alay etmenin yanlış bir davranış olduğundan, bir birini kötülemenin, bir birine kötü lakap takmanın, kötü zanlarda bulunmanın, gizli olan şeyleri araştırmanın yanlışlığından, insanları arkalarından çekiştirmenin haram olduğundan bahsediyor (Mevdudi, 1986, s. 437).

Daha sonra insanların ortak atadan gelişleri ve eşitliği etkili bir üslup içinde belirtilmiş, üstünlüğün fırsat eşitliği içinde yapılacak yarışla elde edileceğini vurgulamış, iman ve İslam kavramları ile ilgili önemli bilgiler vermiştir (DİB, 2007, s. 84). Cinsleri, renkleri ve unsurları ne olursa olsun insanların yaratılışta eşit olduğunu, Allah katında takva açısından farklılık olacağını dile getiriyor (Zuhayli, 2005, s. 441)

2.2. Hucurat Süresi Bağlamında Dini Tecrübe Örnekleri

2.2.1. Dini Tecrübe

Konuya geçmeden önce kısa bir şekilde dini tecrübenin tanımını vermek doğru olacaktır. Din psikolojisinde dini tecrübenin ortak bir tanımı yapmak mümkün olmamıştır. Dini tecrübe din psikolojisi kaynaklarında “*inananı dünya ötesi güçlü bir varlıkla bağlantılı kılan farklı şiddet ve yoğunluklara sahip içsel dini yaşantılar kastedilir.*” (Apaydın, 2016, s. 81) şeklinde tanımlanmıştır. Vergote, “*dini tecrübe nedir?*” sorusuna cevap vermek için, “tecrübe” kavramını geniş bir şekilde ele almayı tercih ediyor ve akademik psikolojide tecrübe kavramı kullanılmazken din psikolojisinde kullanılmaktadır. Günümüz dili daha çok dini tecrübe kelimesini kullanmaktadır Dini tecrübe dolaylı olmadan ve vasıtasız bir anlayış ister. Fakat dini tecrübeyi yaşayan ya da buna şahit olanların tasvirleri birbirinden çok farklı olmuştur. Bundan dolayı bu tanımların ortak noktasını bulmak zordur. Ama dini tecrübeye başvuranların tanımları göz önüne alındığında bu tanımların ortak noktaları ve benzerlikleri oldukları ya da aynı düşündükleri ortak nokta, tecrübenin bir “doğrudan kavrayış” olduğu hususudur. Bunda dolayı kişi kendi içinde dini tecrübenin merkezi konumundadır. Dini tecrübe özel ilişki içinde gerçekleşir. Tecrübenin ifade edildiği dil, tecrübenin duygusallık içinde ya da onun aracılığı ile dile getirir. Sevinç ya da korku, hissedilmiş olan bir temasın bazı vasıfları olmaktadır (Uysal, 1995, s. 73).

Dini tecrübenin konusu kutsaldır. Dini tecrübenin önemli özelliklerinden birisi onu yaşayan kişiye özel olması ve başkaları ile paylaşılıp paylaşılmamakta özgür olmasıdır. Bundan dolayı dini tecrübenin verdiği bilginin genelleştirilmesi mümkün görülmemiştir. Kişiden kişiye değişkenlik gösterdiği kabul edilmiştir. Dini tecrübe, kişinin kendisi tarafından kesin olarak bilinen bir tecrübe şeklidir ve mutlakdır. Bunun sebebi insan bu tecrübeyi doğrudan ve arada bir aracı olmadan kendi iç dünyasında yaşar. Dini tecrübe kavramı ile (Ayten, 2006) inanan insanı dünya ötesi güçlü bir gerçeklikle irtibatlı kılan farklı yoğunluk ve şiddete sahip içsel dini yaşantılar kastedilir (Uysal, 1995, s. 82).

Dini tecrübeye din psikolojisi anlayışında merkez bir konum atfeden James, *Dini Tecrübe'nin Çeşitliliği* isimli kitabında “ *dini tecrübenin gerçek bir tecrübe olduğunu; insan bilincinin yapısı içerisinde düşünüldüğünde böyle bir tecrübenin makul olduğunu söyler. Fakat bu tecrübe gerçeklik psikolojik temele indirgenemez.*” (Ayten, 2006, s. 462) diye ifade etmiştir.

Dini tecrübeler bazen, duygusal oluşumlar olarak ifade edilmiştir. Genelde yeni bir dini tecrübe, yeni bilgi ve anlayışa sebep olur. Buda insanın bütün yeteneklerini harekete geçirir. Dini tecrübeler, her insanın kendine ait içsel ve kişisel deneyimlerin gerçekleşim alanı görülmüştür (Apaydın, 2016, s. 82). Dini tecrübe konusu geniş içerikli bir konudur. Burada genel bir mana verilip Hucurat süresinde geçen dini tecrübe örnekleri din psikolojisi açısından incelenecektir.

2.2.2. Hucurat Süresi Bağlamında Takva

Takva kelimesi sözlükte “ sakınmak, dindar olmak, korkmak, saygı göstermek, korumak, çekinmek, itaat etmek, ” anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de takva kavramı iki yüz seksen beş ayette geçmektedir. Kur’an’ı Kerim ve hadislerde takvâ kavramı farklı şekillerde bulunmaktadır. Bazen yukarıda tanımını verdiğimiz sözlük anlamında, bazen de Allah’ın emirlerine itaat etmek yasaklarından uzak durarak azabından kurtulma anlamında kullanılmıştır. Tefsir âlimleri takvâ kelimesine ve onun ile benzer kökten gelen emir kiplerine çoğu zaman, “*Allah’tan korkun*” şeklinde anlam verilmiştir. Takva kavramı korku anlamını taşısa da bu daha çok korkunç bir varlıktan çekinme şeklinde değil de seven bir kişinin sevdiğine karşı onun gönlünü incitmekten korkması, kendisini yaratan varlığa karşı sorumluluk ve saygı duyma bilincini ifade

etmektedir. Bu anlamda takvâ kavramının yerine önerilen “*Allah’a karşı sorumluluk bilinci Allah bilinci*” ifadeleri kavramın içeriğine daha uygun görünmektedir. Takvâ ve ittikâ kelimelerinin içerdiği korku Allah’a duyulan saygıdan kaynaklanır. Böyle bir duygunun olması da inanan insanları kötülükten ve gûnahtan vazgeçirebileceği, iyiliğe ve hayra yönlendireceği ifade edilmiştir. (Uludağ, 2010, s. 484)

Takva kelimesi Kur’an’ın dikkat çektiği önemli kavramlardan birisidir. İnsanın diğer insanlarla ve Allah ile bağları tümüyle kuşatarak bütün insani vasıfları içine almaktadır. Hucurat süresinin ilk ayetinde “*Allah’tan ittika edin*” şeklinde gelen takva kavramı genel olarak Allah ve peygamberinin dilediğine aykırı davranışlarda bulunmayarak kendinizi koruyun diye anlaşılmıştır. İslam dinin de Allah’a ve Hz Muhammed’e itaat söz konusudur. Hz Muhammed’e itaatin aynı zaman da Allah’a da itaat olduğu anlaşılmaktadır. Hucurât sûresinde geçen bir başka takva kavramda üçüncü ayette ki “*Onlar, Allah’ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir.*” İfadesidir. Burada Takva kavramı, dini duyarlılık, kalplerin hassasiyeti, imandaki içtenlik, Hz Muhammed’e gösterilen saygının boyutu olarak anlaşıla bilinir. Diğer bir takva kavramından bahseden ayet “etka” kavramına yer veren on üçüncü ayettir. “*Allah’a en saygılı, O’na en çok bağlı olmak*” anlamında gelmiştir. Hz. Peygamberin öğretilerinde nesep, kendini övme vesilesi olarak görülmemiştir. İnsanlar arasında bir tek Allah katında ki takva imtiyaz ölçüsü görülmüştür (Çalışkan M. , 2017, s. 97).

Takva kavramı Allahtan korkmak şeklinde tanımlamalarda yapılmıştır. Burada ki korku daha çok Allah’ın sevgisinden uzaklaşma korkusu denilmiştir. Sevgi, insanlar için önemli bir duygu durumudur. Allah sevgisi de bu duygunun en önemlisidir. İnsan için sevmek önemli bir duygudur. Kişinin imanının samimiyetini gösterme açısından da sevgi önemli bir yer tutar. Çünkü kulluğun temeli Allah sevgisidir. Bundan dolayı imandaki Allah sevgisi boş bir sevgi olarak görülmemektedir. Bu sevgi Allah sevgisi ile başla ve diğer insanlara, varlıklara yayılır. Yani imanda sahici olan duygu sevgidir. Korku duygusu ise kişinin taşımış olduğu güven duygusuna zıt bir duygudur. Fakat korku hissiyatı kişiyi uzaklaşma eylemine itmesine rağmen Allah’tan korkmanın kendisine özgü bir şekli olması sebebi ile Allah’tan korkan kişiyi ondan uzak kılmakta yada ona yakınlaşmaktadır. Bu olay, saygı duygusunun fazlalıktan kaynaklanmaktadır. Saygı duyan kişinin yaşadığı korku Allah rızasını kaybetme korkusu olduğundan dolayı

böyle bir korku için en uygun kavramın takva olabileceği söylenmiştir (Murat, 2013, s. 207).

2.2.2.1. Psikolojik Açıdan Takva

Dini tecrübe deneyiminin önemli dayanağı insan bilincinde zaman geçtikçe oluşturduğu Tanrı kavramıdır. Dînî şuurun araştırılmasında ulaşılan asıl dinî yaşantı, kişini bir yönden *endişe ve korku* diğer taraftan *güven ve sevgi ile* doğaüstü güç sahibi olan varlığa yani Allah'a bağlanmasıdır. Bu bağlılığın sonucu insan ruhî güçleri ile yaratana yönelmesi, derin bir içtenlik ve saygı ile yaratana açılması şeklindedir (Tümer & Küçük , 1993, s. 315).

Kişinin dini duyguları insanı birçok fenalıklardan korur. Bu dini duyguları geliştikçe kişinin ahlaki özellikleri de olumlu yönden gelişecektir. Bütün dinler kendini beğenmişliği, egoistliği men eder. Empati duygusunu gelişmesini teşvik eder. Kalpte kin ve düşmanlığın yaşanmasına izin vermez. Karşıda ki kişi düşman olsa bile ona karşı merhamet ve hoşgörüyü öğütler. Dini inancını yoğun yaşayan insan, olumsuzluklar karşısında manevi korunmasından yararlanır. En büyük koruyucu olarak Allah'ı görür. O'na sığınır. Buda ona büyük bir huzur verir (Peker, 1986, s. 103). Allah ve ahiret inancı olan kişi heyecan ve duygularını kontrol etmeye, kabul ettiği dini inançları ve değerlerin yönünde hareket etmeye çalışır. (Fazlurrahman, 2000, s. 58). Zor durumlarında kişi, kaygı, kızgınlık ve öfke gibi duygu ve heyecanlarını kontrol altına alarak bunların tesiri ile meydana gelecek olumsuzlukları Allah'a sığınarak dizginleyeceği ifade edilmektedir. (Peker, 1986, s. 95).

Takvâ, Allah korkusunun farklı bir boyutudur denilmiştir. Çünkü takvâ, Allah korkusunu içermekle birlikte sevgi, saygı ve sorumluluğunu da içermektedir. Hucurat süresinde de Allah'ın yanında değerli olmanın ancak takva ile mümkün olacağı belirtilmiştir. İnanan insandaki takvâ Allah'ın sevgisine layık olamama endişesidir. Takvâ, inanan kişinin dünyaya ibret alınacak bir yer gözüyle bakmasına sebep olmaktadır. Onu egoist, bencil değil, paylaşımcı ve güzel ahlak sahibi kılmaya sebep olacağıdır. Bencillik, kin, nefret, kibir, gibi kötü duygulardan, ahlâk dışı davranışlardan koruyacağına ve bu duygulardan uzaklaştıracağı inanılır. Helâl ve haram konusunda daha dikkatli olmasını sağladığı görülmektedir. Kişinin vicdanını dinleyip, kalbinin Allah'ın sevgi ve aşkı ile dolu bir şekilde ibadet etmesine vesile olacağı ifade

edilmektedir. Hayata huzur ve mutluluk getireceği, onu bilinçli bir mümin kılacağı inanılmaktadır. İşte bu Allah'ın insanlardan beklediği bir davranıştır biçimidir. (Nurdoğan, 2019, s. 148). Takvanın kişiyi güzel davranışlara yönlendirmekte çirkin, kötü davranışlardan uzaklaştırdığı belirtilmektedir. (Necati, 1998, s. 245)

2.3. Hucurat Süresi Bağlamında Tövbe

Arapça'da tevbe (tevb, metâb) “rücu etmek, dönüş yapmak, geri dönmek,” anlamlarında kullanılmıştır ve “dinde eleştirilen şeyleri terk edip kabul görene yönelme” biçiminde tanımlanır. Tövbe kavramı Allah'a nisbet edildiğinde “İnsanın tövbesini kabul edip lutuf ve ihsanıyla ona davranması” “manasında kullanılmıştır (Topaloğlu, 2012, s. 279).

Hucurat süresin de tövbe kavramı şu ayetlerde açık bir şekilde geçmektedir. “Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almayın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almayın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir (Hucurat, 49/11)”.

O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir (Hucurat, 49/ 12)”. Hucurat süresinde Allah esirgeyici ve bağışlayıcı olduğunu bildirdiği diğer ayetleri de ele alırsak birçok yerde tövbe kavramı geçmektedir. Başka insanlara karşı yapılan hatalar ve yanlışlar için bu davranışlardan vazgeçip Allahtan af dilenmesi gerektiği ifade ediliyor. Yukarıda geçen ayetlerde yapılan yanlış davranışların yasak kılındığı halde bu tür olumsuz davranışlara meyleden kişiler için her zaman tövbe edebileceği durumu hatırlatılarak olumsuz davranışlardan uzaklaşarak telafi edilebileceği durumu belirtilmiştir. Bu şekilde yanlışları yapmaya devam eden kimseler dışlanıp hor görülmemiş, tövbe etmeye yönlendirilerek karamsar olmaktan veya pişmanlıktan kurtulmaları sağlanmıştır. Ayetin sonrasında ise tüm bu uzaklaştırmaya rağmen tövbe etmeyen veya bu davranışları yapmaya ısrar edenler “zalimler” olarak nitelendirilmiştir (Buyrukçu, 2019, s. 169).

2.3.1. Psikolojik Açıdan Tövbe Kavramı

Tövbe psikolojide “*Yanlış, çirkin ve kötü şeylerden uzaklaşmak suretiyle iyiye doğru yönelme*” şeklinde tanımlanmıştır. Tövbe daha önceden yapılan yanlışları zihnen yok etme olayı olarak görülmüştür. Ruhun bir rahatlama sağlamaktadır. Ruhun sakinleştirdiği ve rahatlattığı düşünülmektedir. Tövbe yapılan yanlış bir davranışın ya da işin sonradan pişmanlığını yansıtır itiraf etmesidir. Durumu düzeltmek için bir türlü telafi etme şekli olarak tarif edilmiştir. Kalbin, ruhun ve zihnin hissettiği hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak için Yaratıcıya yönelmek olarak görülmüştür (Altıntaş, 2018, s. 202). Kişinin suçluluk duyması onda bazı eksiklik ve stres yaratmakta, bu da ruhsal hastalıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Psikiyatri uzmanları bu gibi durumlar da hastanın bu suçluluk duygusundan uzaklaşması için telkinlerde bulunmakta kişiyi rahatlatmak için önce bu düşüncesini yok etmeye çalışmaktadırlar. İşte tevbe de aslında Allah’ın sunduğu bir rahatlama olarak görülmektedir. (Necati, 1998, s. 264)

İnsan psikolojik yapısı gereği hatalar yapmaya, günah işlemeye müsait bir varlıktır. Tövbe işlenen bu günahlardan ve hatalardan arınmak için kutsaldan af dilemesidir. Tövbenin insan da bir psikolojik işleme düzeneği vardır. Bu düzenek şu şekilde çalışmaktadır, kişi ilk olarak dinen yapılması yasaklanan davranışı yapmaya iten dürtü tarafından harekete geçirilir. Ve bu dürtüler sonucu bu yanlış davranış yapılmış olur. Bundan sonra ise bireyde suçluluk ve günahkârlık duyguları meydana gelir. Birey bu duygulardan rahatsız olur ve uzun süre bu duygular ile yaşamak istemez. Ve tövbe etme gereği duyar (Peker , 1993, s. 77). İşlenen günahın kötü duygusundan yalnızca tövbe de ederek yetinilmemekte o günahın sonucunda doğan kötülüğü gidermek, silmek, için çabalamakta kişide iç huzur yaratmaktadır. (Ardoğan, 1998, s. 186)

İslâm dininde, insanın, yaptığı bütün hatalar için Allah’tan af dileyebilir bu hatayı bilerek ya da bilmeyerek yapsa dahi. İnanan bir kişi sadece kendisi için değil başkaları adına da bağışlanma isteyebilir. Bundan dolayı tövbe ve istiğfar kavramları birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olmuşlardır. Farkları ise, istiğfarın daha çok tövbeye içsel hazırlık olarak kabul edilmesidir. İstiğfar affetmek amacıyla genel bir dua anlamı taşıırken, tövbede işlenen belirli bir günaha karşı fiili bir önlem, somut bir tutum söz konusudur. Tövbe kişinin işlediği belirli bir günah için Allah’ın rahmetine sığınması ve

bir daha aynı günahı işlemeyeceğine söz verip O'ndan yardım dilemesidir (Yapıcı, 1997, s. 49).

Tövbe iç dengesizliklere çözüm üretmektir. Tövbeye eden kişi şu an da sahip olduğu benle olması istenen ben arasındaki farkın ayırtına varmaktır (Peker , 1993, s. 79). Hatalarını fark edip bundan rahatsız duyan insan için tövbe bir fırsat olarak görülmüştür. İşlenen hatadan sonra kişinin hissettiği huzursuzluk hissi, utanma duygusu, iyi insan olma isteği, kaybettiği değerleri fark etme gibi psikolojik süreçler barındıran tövbenin, geçmiş yaşamla istek duyulan yaşam arasındaki farkı anlamak olduğu görülmektedir. Bundan sonra kişinin yapacağı kendini yenilemesi ve yaptıkları hatalardan uzaklaşmasıdır (Yapıcı, 1997, s. 256-282). Tövbe *“olumsuz süreçleri iç huzuruna dönüştürmek olarak”* görülmüştür (Özdoğan, 2007, s. 153).

Tövbede aranan özellikler içinde, samimi olma pişmanlık duyma, yanlış davranışı bir daha yapmamaya söz vermek, bir daha tekrarlamamak anlamında kararlılık ve karar verilen iyi davranışın zihinde davranışsal devamı önemli görülmektedir (Yapıcı, 1997, s. 178).

İslam tövbe ile olumsuz geçmişini arkada bırakıp yeni başlangıçlar yapma fırsatı verdiği görülmektedir. Yaşadığı hayatı eleştirip bu hayatı aynı şekilde devam ettirmek istemeyen kişi tövbe ile hayatına yeni anlamlar kazandırabilir (Hökelekli, 1993, s. 115-117). Tövbe eden kişi kendisine yeni sayfa açıp aynı hataları yapmayarak daha iyi bir insan olma ümidi ile yaşayabilir.

2.4. Hucurat Süresi Bağlamında Saygı Unsuru

2.4.1. Ayetin Nüzul Sebebi

Hız. Muhammed yanına Beni Temim'den bir heyet gelmiştir. Bu heyete rehberlik yapması için Ebu Bekir, Ka'ka bin Mabud bin Zerare'yi Hız. Muhammed'e önermiştir. Ancak Hız Ömer bunu kabul etmeyerek başka birini teklif etmiştir. Bunun üzerine Hız Ömer ve Hız Ebubekir arasında bir münakaşa yaşanmıştır ve sesler yükselmiştir. Bunun üzerine *“Ey iman edenler! Allah ve Resulu'nün huzurunda öne geçmeyin ve Allah'tan korkup sakının. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”* *“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa*

gider.” “Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısınarlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.” “(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağıranların çoğu akli ermeyen kimselerdir.” “Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselelerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir(Hucurat, 49/1-2-3-4).” Ayetleri nazil olmuştur (Eminoğlu, 2013, s. 521).

2.4.2. Allah’a Saygı

İnsanda “*Din duygusunun temeli kutsal olana saygı duyma*” diye ifade edilmektedir. İslamiyet’e bakıldığı zaman en büyük kutsal Allah’tır. İnsan aklını kullanarak kendi varlığı başta olmak üzere çevresinde gördüğü her şeyde onları yaratan bir yaratıcı olması gerektiği gerçeği ile yüzleşir. Ve bu varlığın yüce, büyük bir varlık olduğunu kavrar (Bulut, t.y., s. 11). İnsan inandığı yaratıcıya saygı duymak, ve bunun sonucu olarak bir takım ibadetlerle, yalvarış ve dualarla ona doğrulmak, verdiği nimetlerden için saygı ve sevgi duyguları göstermek isteyecektir. Evreni muazzam bir şekilde yaratana saygı duymak inancının en başta gelen gerekliliğidir.

İnsanlar Allah’ı göremedikleri için ona saygılarını davranışsal olarak gösterirler. Örneğin bir işe besmele çekerek başlamak Kur’an’ ı Kerim yüksek yerlerde muhafaza etmeye çalışmak, ezanı sessizce dinlemek, namaz kılan kişinin önünden geçmemek. Onun emir ve yasaklarına uymak şeklinde çoğaltabiliriz (Şentürk , 2008, s. 226). Bunlar vb davranışlar kişinin Allah’ a olan saygılarını gösterme şekilleri olarak kabul edilmiştir.

İnsanların Allah’a olan saygılarını göstermenin bir diğer şeklide ibadetlerdir. İbadetler, kişinin Allah ile irtibat kurma vasıtasıdır. Kişi Allah’a ibadet ederek onun huzura çıkar ve yakın olduğunu hisseder. Bu açıdan bakıldığında ibadetler, insanın yaratıcısına kulluğunu göstermek, teslimiyet, bağlılık ve tazim duygularını ifade etmek açısından kişinin ihtiyaç duyduğu şeylerin Allah tarafından belirlemiş şekillerdir. Bundan dolayı ibadetler İslami açıdan bakıldığında bir külfet değil Allah’a olan saygıyı göstermek, Allah’ın kullarına onları huzuruna kabul etmek üzere tanıdığı bir fırsat olarak görülmüştür. İnsan ile Allah arasında iletişimin devam etmesini sağlayan ibadetler kişinin devamlı Allah’ı düşüncesinde çıkarmamasına sağlamıştır. İbadetler

insana devamlı Allah'ı hatırlattıkları için ibadetlere devam ettiği sürece bu hep devam edecektir. Aklında Allah'ı çıkarmayan kişide hareketlerine onu düzenleyecektir. (Certel, 1998, s. 150). İbadetler, Tanrı bilincini birey bilincine sirayet etmesini sağlayan ve böylece kişinin inandığı tanrıya yaklaştırarak, insan-tanrı ilişkisini devamlı ve diri tutan en önemli araçlardır. Bundan dolayı ibadetten uzak olan bireylerin dindarlığı sözlü ifadenin dışına çıkmamaktadır. Uzun zaman ve köklü bir değişim ve dönüşümü isteyen dini gelişim süreci, ibadetler aracılığı ile sağlanmakta, ibadetler dini gelişimin en önemli aracı olmaktadır. Fakat kişinin din ile münasebetinin başlaması veya Allah ile şuurlu bir ilişkiye girmesinden sonra başlayan ibadet süreci, bilincin açık olduğu sürece devam ettiğinden, dindarlığın bütünü aslında devam eden bir ibadet süreci olarak anlaşılması ve hayatın tamamını kapsamaması daha doğru olacaktır (Tokur, 2017, s. 276).

Hucurat süresinde Allah *“Ey iman edenler! Allah'ın Resülü'nün huzurunda öne geçmeyin ve Allahtan korkup sakının. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.”* buyurarak gerektiği gibi Allahtan korkup sakınılmasını istemektedir. İnsanın Allahtan korkması ona saygı duyması olarak ifade edilmiştir. Başka bir ayette *“Allah ve Resülü'nün hüküm koyduğu konularda hiçbir Müslüman'a kendi kendine karar verme yetkisi bırakılmamıştır* (Ahzap, 33/36)” şeklindedir. Buda Allahtan gerektiği gibi korkmanın önceliği onun sözlerinin üstüne, amansız fakatsız itaat etmekte denebilir. Allah'ın emrini kabul edip uygulama metodunu belirtmekle aynı zaman da hüküm ve amel konusunda temel esaslardan birisini ifade eder. Bu anlayış Allah korkusundan kaynaklanmaktadır. Hz Muhammed Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak tayin ettiği sırada ona *“neyle hüküm vereceksin”* dediği zaman Muaz *“Allah'ın kitabıyla.”* Karşılığını vermiştir. *“Ya ondan bulamazsan?”* diye sorduğunda *“Resülü'nün sünnetiyle”* diye cevaplandırmıştır. Ve en son kendi görüşüne göre hüküm vereceğini ifade ediyor. İşte bu da bir saygı ve edep şekli olarak görülmüştür (Kutup, t.y., s. 488)

Allah'a duyulan saygı kelimesi *“huşu”* kavramı ile de açıklanabilmektedir. Ayetlerde altı yerde müminlerin özelliği olarak karşımıza çıkan *“huşu”* kavramı kişinin iman ederek Allah'a saygı duyması, Allah'ı övmesi, anması ve O'na karşı gelmekten sakınması şeklinde tanımlanmaktadır. Allah'a olan saygıyı gösteren en önemli kavramlardan biride yukarıda açıkladığımız takvadır. Kişinin takva derecesi Allah'a olan saygısı ile doğru orantılı görülmüştür. (Karagöz, 2010, s. 272).

2.4.3. Hz Muhammed'e Saygı

İnsanlar bazen fitratlarının da bir gereği olarak kusur işleyebilir, nazik olmayan fiillerde bulunabilirler. İçinde bulunduğu toplumun yapısı, kişilik yapısı insanları farklı davranışlara itebilir. Bazı insanların kaba ve katı yürekli olması davranışlarına ve hareketlerine yansımaktadır. Bu kişiler insanlarla ilişkilerinde sert ve kaba davranışlarda bulunabilirler. Yumuşak ve ılımlı olamayabilirler (Kırca, 1994, s. 373). Bu durum onların davranışlarına ve konuşmalarına yansımaktadır. Hucurat süresin de Allah Hz Muhammed'e yapılan davranışsal ve sözsel bazı hataları ifade etmiştir. ***“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.”*** ***“Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısınlara, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”*** ***“(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırmanın çoğu akli ermeyen kimselerdir.”*** ***“Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Hucurat, 49/2-5).”*** Bu ayetlerde Hz Muhammed'e karşı saygı göstergesi olarak davranışsal unsur vardır. İnsanların davranışlarında ve hareketlerinde Allah ve Resulü'nün önüne geçmemekle yükümlü kılınmaktadır. Hz Muhammed döneminde, onun yanında bulunan insanlar, hem irade ve kararda hem de fiil ve davranışta onun önüne geçmemek, onu beklemek, gözetmek, izni ile hareket etmek durumundaydılar (DİB, 2007, s. 86). Ayette söylem, karar ve eylemlerinde Allah ve Hz Muhammed'in rızasını aşmamak onların rızalarının dışına çıkmamak gerektiğinden bahsedilmektedir. Hz Muhammed dönemin de sahabeler buna dikkat etmişlerdir. Bunun örneği Yukarıda Allah'a saygı konusunda verilen Muaz bin Cebel örneğinin devamını Hz Muhammed'e saygı içinde verilebilir.

Yukarıda ki ayetler, her ne olursa olsun kişinin kendi nefsi dâhil hiç kimsenin irade ve rızasını, Allah ve Hz Muhammed'in irade ve rızasının önünde tutmama, tercihini Allah ve Resulünden yana kullanma, önceliği ilahi istek ve onayından yana kullanma anlamlarını taşıdığı ifade edilmektedir (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 87). Bu günümüz dünyasında Hz Muhammed den sonraki insanlara, Allah ve Rasulü'ne iman etmeleri, Kur'an ve Sünnette yer alan bir hükmü, Kur'an ve Sünnet dışındakilere tercih etmemeleri gerektiğini bildirdiği şeklinde yorumlanmıştır. Herhangi bir konuda

hüküm verirken, önce Kur'an ve Sünnet'e bakmaları, orada bulamazlarsa, ondan sonra kendi düşünce veya başka kaynaklara müracaat edebileceklerini açık bir şekilde tavsiye ettiği ön görülmüştür. (Aydüz, Hucurat Süresinin Verdiği Ahlaki Mesajlar , 2015, s. 30).

Ayetin şu şekilde devam etmektedir. *“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider(Hucurat, 49/2)”* bu ayetin nüzülü hakkında şu olay anlatılmaktadır. Temim kabilesinden bir grubun Hz Muhammed'in yanına geldiklerini ve onun yanın da seslerinin fazla yükseltmeleri sonucu indirildiği bildirilmektedir. Ayet şu şekil devam etmektedir. *“(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir. Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir(Hucurat, 49/4-5).”* Bu ayetlerde de Hz Muhammed'e saygı duyulması konusunda bu kez de davranışsal olarak yapılan bir hatadan bahsetmektedir. Bu olaydan sonra Hucurat süresinin 1 ve 5 arasındaki ayetleri nazil olmuştur. Hz Muhammed'in vahiy öğretisi ile terbiye almış kişiler onun günlük programına göre hareket ederlerdi. Hz Muhammed'in İslam'a davet görevinde ağır sorumluluk aldığı farkında olup onun da dinlenmeye ihtiyacı olduğunu, ailesine zaman ayırmak zorunda olduğunu bilincindeydiler. O yüzden belli saatlerde onu rahatsız etmemeye özen göstermişlerdir (Mevdudi, 1986, s. 437). Bu davranışları gösterenlerin o dönemde bedevi hayatı yaşayan insanlar olduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen bu ayetlerle Allah'ın iki önemli değeri ifa ettiği belirtilmiştir. Birincisi bedevi kültürüne sahip yetişmiş, büyümüş bir topluluk olsa dahi Allah onların da medeni bir kişiliğe bürünmesini ve davranışlarını dikkate almalarını istemiştir. İkincisi herkesin Hz Muhammed'e saygı konusunda dikkatli davranmak zorunluluğuna işaret edilmiştir.

Bedevilerin bazı özellikleri ayetlerde dile getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bedevilerinin bir kısmının gerçek anlamda iman etmedikleri anlatılmaktadır. Bunu ile ilgili Hucurat süresinin devamında geçen ayette bu ifade edilmiştir. Esed oğullarından bir topluluk bir kıtlık senesinde Medine'ye ulaşır Hz. Muhammed'e Müslüman oluşlarını bildirmişler zekât talep etmişlerdir. Bunun üzerine menfaatlerini önceleyen bedevilerin gerçek manada iman etmediklerini, zekât alabilmek için İslam'ı kabul etmiş gördüklerini belirten Hucurat suresinin 14. ayeti nazil olmuştur(Hucurat, 49/14). Hz.

Muhammed bedevilerin sert bir mizaca sahip olduklarını, katı yürekli ve mütekebbir olduklarını çeşitli hadislerinde ifade etmiştir. Bedeviler nezaketten uzak tavırları çoğu kez Hz Muhammed'e karşı dahi sergilemişleridir. Bu kaba tavır biçiminden biri Huneyn Gazvesi'nde kazanılan ganimetlerin pay edilmesi esansında yaşanmıştır. Ganimetler paylaşılırken bedeviler pay alabilmek için Hz. Muhammet'in üstüne çok fazla gitmişler ve bunun üzerine Hz Muhammed dikenli bir ağacın altına sığınmak zorunda kalmış ve onlara elindeki bütün ganimeti adil dağıtacağını bu konuda zaten cimrilik yapmayacağını şeklinde tepki göstermiştir (Fayda, 1992, s. 316). Anlaşıldığı üzere insanın doğduğu yer çevre kişiliğine etki etmektedir. Buda davranışlarına yansımaktadır. Tabi bunu sadece bedeviler için ya da bedevi kültürüne benzer hayatlar yaşayanlar için genelleme yapmak ve sadece onlara mahsus kılmak doğru olmaz. İnsanı diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan temel özelliklerden birisi konuşma özelliğidir. Bu vasıf insanın en güçlü iletişim biçimidir. İnsanın kendini ifade etmesi ve diğer varlıklarla iletişim kurması büyük oranda konuşma yetisi ile mümkündür. Bu yetenek, bütün dillere hâkim olan ve bütün dillerin gücü elinde olan Allah'ın insanlara sunduğu özel ve üstün kabiliyetlerden birisidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan söz sanatı, tarihi süreçte insanlarla birlikte değişerek gelişmiş, olgunlaşmış ve önemini korumuştur. Hitabetin konuşmacıya, dinleyiciye, zamana, mekâna ve hatta konuşmacının ses tonundan jest ve mimiklerine kadar kazanacağı anlam ve dinleyenler üzerinde bırakacağı etki oldukça önemlidir (Şeker, 2011). Burada insanın doğduğu ve büyüdüğü çevrenin kişiliğine etkisinden bahsetmek doğru olur. Çünkü yukarıda Hz Muhammed'e saygısızlık yapan kişilerin özellikleri bunun etkisinin olduğunu gösteriyor. Özellikle bedevi kişiliği ele alınmasında fayda var.

Kişilik, insanın bütün ilgilerinin, dış görünüşünün, yeteneklerinin, tutumlarının ve çevreye uyum tarzının özelliklerini içeren bir kavram diye tanımlanmıştır. Kişinin dış görünüşü, konuşma tarzı, belleği, insanlara ve doğaya karşı yaklaşımı tepki hızı, dindarlığı vb. özellikleri o insanın kişiliğini tanımlamada önemlidir (Mehmetoğlu, 2004, s. 42). Kişiliğin oluşturan iki faktör olduğu söylene bilir. Birini bireyi etkileyen sosya-kültürel etmenler, diğerini biyolojik olan güdüler ve dürtüler oluşturmaktadır. (Armaner, 1980, s. 143). Bu ayet bağlamında bedevi kişiliğini ele almak gerekmektedir. Kur'an'da geçen "*el-'A'râb*" kavramı, çölde hayatını sürdüren Araplar (bedevi) için kullanılmaktadır. Bu ayetler Hz Muhammed'e ve İslam'a yönelik tutumlarına

değinilirken, aynı zamanda bedevi Arapların mizaçlarına dair de bazı ipuçları verilmektedir. Mesela Tevbe suresi 97. ayetinde bedevilerin nankör oluşlarının ve ikiyüzlülüklerinin fazlaca olduğu belirtilmiştir. Çöl bedevilerinin kuralsız yaşadığı, büyüklere saygı konusunda eksikleri olan kişiler oldukları da ifade edilebilir. (Aydüz, Hucurat Süresi Tefsiri, 2006, s. 47). İmam Mâtürîdî, bu ayeti tefsiri şu şekilde tefsir etmiştir. “Bu ayet bedevilerin nankörlük ve ikiyüzlülükteki aşırılığını dile getirir. Şehir halkıyla bedevileri bu açıdan karşılaştırır. Şehir insanın Allah’ın ayetlerini dinlediklerini ve şehir de yaşayanların birbirleri arasında sevgi, muhabbetin daha fazla olduğunu, fakat bedevi Arapların Allah’ın emirlerini dinlemedikleri gibi, hububiyet açısından insanlarla kaynaşmadıklarını zikreder. Bedevi Arapların şehir halkına göre katı yürekli ve gönüllerinin daha dar olduğunu belirtmektedir. Bedeviler, şehir görmedikleri ve öğrenmek içinde bir eğitim almadıklarından dolayı kaba olduğunu söyleyen Mâtürîdî, yine onların aşırı cehaletle tanındıklarını vurgulamaktadır. (Maturidi, 2006, s. 437)Anlaşıldığı üzere insanın doğduğu yer çevre kişiliğine etki etmektedir. Buda davranışlarına yansımaktadır. Tabi bunu sadece bedeviler için ya da bedevi kültürüne benzer hayatlar yaşayanlar için genelleme yapmak ve sadece onlara mahsus kılmak doğru olmaz. İnsanı diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan temel özelliklerden birisi konuşma özelliğidir. Bu özellik insanın en önemli iletişim aracıdır. İnsanın kendini ifade etmesi ve diğer varlıklarla iletişim kurması ancak konuşma kabiliyetiyle mümkündür. Bu kabiliyet, bütün dillere hâkim olan ve bütün dillerin gücü elinde olan Allah’ın insanlara verdiği, gayret edildiğinde geliştirilebilen özel ve üstün yeteneklerden birisidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan söz sanatı, tarihi süreçte insanlarla birlikte değişerek gelişmiş, olgunlaşmış ve önemini korumuştur. Hitabetin söyleyen kişiye, dinleyene, mekana, zamana, hatta konuşanın ses tonundan, jest ve mimiklerine kadar kazanacağı anlam ve dinleyenler üzerinde bırakacağı etki oldukça önemlidir (Şeker, 2011, s. 112).

Hz Muhammed’in zor durumda olmasını isteyen, ona beddua eden, lanet eden, ona kötü şeyler nispet ederek karalamaya çalışan, islam dinine uygun olmayan yalan sözlerle onu rahatsız eden, onu ayıplamak için zorlu geçen hayatını dile dolayarak onu ayıplayan, insanların gözünden düşürmek için gayet insani olan durumları öne sürerek insanların gözünde düşürmeye çalışan kişilerde ona saygısızlık etmiş olmaktadır. Bütün bu eylem ve davranışlar Hz. Muhammed’e sövme (sebbetme) kavramı içerisine

girmektedir. Bunların dışında peygamberlerde bulunan sadece peygamberlere özgü sıfatların, kendisinde veya başkasında bulunduğunu iddia ederek kendisini ya da başkasını yücelten kişiler de Hz. Muhammed'e saygısızlık yapmış olduğu ifade edilmiştir (Özarslan, 2007, s. 66).

Ayetler incelendiğinde Hz Muhammed'e karşı takınılması gereken tavrı kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Hz Muhammed'e karşı nasıl bir tutum ve tavır içinde olunması gerektiğini Kur'an ayetleri ifade etmektedir. Bunları ona seslenirken, onun ile konuşurken ve bir arada bulunurken; onun isteği, daveti ve verdiği hüküm karşısında nasıl bir tavır ve davranış sergilenmesi gerektiğine yönelik ilkeler ya da kurallar olarak tanımlana bilinir. İkili ilişkilerde onun sıradan biri olmadığı mesajını veren bu kurallar ona duyulması gereken saygının ve itaatın bir sonucudur (Aydeniz, 2019, s. 105).

Hz Muhammed'e saygının en önemli göstergesi yaşanan anlaşmazlıkların ve karşılaşılan problemlerin hakem ve karar verici olarak onun sözleri ve davranışları olması gerekliliğidir. Bu durum ona olan teslimiyet ve saygının nihai noktası olarak zikredilmiştir. Bu edep ve saygı kuralı her ne kadar Hz. Muhammed döneminde yaşayan insanları bağlıyor görünse de, bu kural Hz Muhammed'in vefatından sonra gelen nesiller için de geçerli sayılmıştır.

Günümüzde insanlar Hz Muhammed'e saygılarını farklı şekillerde göstermektedirler. İsmi anıldığı zaman salâvat getirerek, hac ya da umre den sonra Medine de onun da makamını ziyaret ederek, ibadetlerinde farzlar dışında sünnetleri de yerine getirerek, kutsal gecelerde ibadet ve dua yaparak, peygamberin resimlerde onun yüzünü tasvir etmeyerek vb şekilde göstermektedirler.

2.4.4. Ayet Bağlamından Saygı Kavramına Psikolojik Bakış

Hucurat süresinin yukarıda değinilen bu ayetinde Allah'a ve peygambere saygının öneminden bahsediliyor. "Saygı birtakım üstünlük ve belirgin farklılıklarından dolayı bir kimseye ve bir şeye karşı saygı ile çekinme arasında bir bağlılık ve beğeni duygusuna dayalı olarak daha özenli ve ölçülü davranma durumu" gibi manalara gelmektedir. Saygı kavramının saymak kelimesi ile de alakası bulunmaktadır. Saygı bazen bir duruş biçimi bazen bir nezaket bazen de haddi aşmamak şeklinde tanımlanmıştır. Kişinin kendini başkalarının yanın da ki statüsünü, mevkisini onlara karşı nasıl bir tavır ve davranış da bulunacağını bilmesi, toplum içinde kendi hak ve

özgürlüklerine dikkat etmesi onlara karşı nasıl bir davranış ve tutum içinde olması gerektiğini bilmesidir. Bu saygı şuurunu taşıyan kişi ise dengeli bir kişilik kazanarak fert ve toplum ilişkilerini de dengeye oturtmuş olacaktır (Şentürk , 2008, s. 218). Saygının zıddı olan saygısızlık ise gereken saygıyı göstermemek, saygılı olmamak, düşüncesizlik, edepsizlik, hürmetsizlik gibi anlamlara gelmektedir. Aslında saygı kelimesini bütün zıtlıklarını saygısızlık kavramının tanımına içine koyabiliriz. Saygıyı kişilik açısından incelersek ilk olarak kişinin sağlıklı bir benlik yapısına sahip olması gerekir. Kendini bilmesi tanıması hem de içinde bulunduğu ortamda kimlerin ve nelerin ne olduğu ve ne kadar önemli ve değerli olduğu ile ilgili bilgi ve bilinç düzeyi önem arz eder. Saygı kişinin benlik algısı dünyaya ve olaylara bakış açısı eğitim durumu bulunduğu çevrenin etkisiyle de yakından ilgilidir (Şentürk , 2008, s. 220). Saygı, kişinin önce kendisine ve daha sonrada başkalarına karşı takındığı bir tavır olması sebebiyle, insanın bu tavrı sergilerken sahip olduğu şuur düzeyi önemlidir.

2.5. Hucurat Süresi Bağlamında İnanç Bakımından İnsan Tipleri

2.5.1. Mümin

Mümin kelimesi “*iman*” ile aynı kökten gelmektedir. Sözlükte “güvende olmak ve korkudan azade kalmak anlamlarına gelen “*emn*” kökünden türeyen “*iman*” inanmak ve bir şeyi güvenerek onaylamak” anlamlarına gelir. Terimsel ifadesinde ise iman, “Peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini ve onlara vahiy edilenin din olduğuna inanmaktır (Topaloğlu, Mümin, 2006).”

Hucurat süresin de “*Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.*

“*Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.*”

“*Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte*

onlar zalimlerdir.” Ayetlerin de mümin kavramı doğrudan geçmektedir. Diğer bazı ayetlerde de ey iman edenler kavramı geçmektedir. Hucurat süresinin ayetlerin de müminlerin aralarında ki ilişkiyi güçlendirmeye yönelik uyarılar bulunmaktadır. Aralarında ki kardeşliği güçlendirmek ve birbirleri ile olan ilişkiler de ahlaki ilkeleri göz önünde bulundurmalarına yönelik ayetler dikkat çekmektedir.

Hucurat süresinde Allah müminin bir özelliğinin de samimiyet olduğunu bedeviler üzerinden anlatarak bedevilere, inandık dememelerini ancak boyun eğdik demelerini çünkü henüz kalplerine imanın yerleşmediğini söylüyor (Hucurat 49/ 14). Burada bütün bedevilerin kastedilmediğini, İslam’ın gücünü görerek, Müslümanların kendilerine zarar vermelerinden korkarak ya da İslam’ın getireceği kazançlardan faydalanmak için sadece dilleri ile iman ettiklerini söyleyen kişiler için söylendiği ifade edilmiştir (Mevdudi, 1986, s. 464). Bu ayette anlaşılan mümin kişinin samimiyetle Allah’ a inanması gerektiğidir.

Kur’an’da mümin kimse doğru, imanında kuşkuya kapılmayan, Allah ve Hz Muhammed’e itaat eden, Allah’ın emirlerine uyan kendi arzularıyla hesaplaşan davranışlarında dürüst insanlar olarak ifade edilmiştir. Buna örnek olarak Hucurat süresinde geçen **“Müminler ancak Allah’a ve elçisine iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır”** (Hucurat, 49/15) ayetini de mümin kişide olması gereken özelliklere örnek verilebilir.

Cibril hadisi olarak bilinen hadiste İmanın psikolojik ve fizyolojik iki boyutuna dikkat çekilir. **“İhsan ve İman”** kavramlarıyla imanın psikolojik yönüne ilişkin hususlar ifade edilirken. "İslam" kavramıyla da imanın fizyolojik yönüne dair unsurlara işaret edilmiştir (Kasapoğlu, 2017b, s. 62). Ayette iman ettiklerini söyleyen bedevilerin gerçek mana da iman etmediklerini sadece İslam olduklarını ifade ediyor. Ayetin devamında da gerçek iman eden insanın özelliğini olarak hiç bir şüpheye yer vermeden canları ve malları ile Allah yolunda gitmek olduğunu ifade ediyor. İman da etkin olan insanın hisleri, kalbi, ruhu ve aklıdır. İman da önemli olan şeyin, iman eden kimsenin ruhsal yapısı olduğunu göstermektedir. Bir insanın ruh dünyası ne kadar gelişmiş ise iman etme donanımı o kadar gelişmiştir. Ruh dünyası yeteri kadar gelişme göstermemiş kişiler de iman edebilirler ama bu kişiler daha fazla zorlanacağı ifade edilmiştir. Çünkü

iman etmek ile ruhsal donanım doğru orantılı kabul edilmiştir. İman etmenin kişinin ruh dünyası ile bağlantısı kurulmuştur (Kayıklık, 2015, s. 166).

Ayetin devamında Müslüman oldukları için bunu peygamberin başına kalkmalarını da imanın kalplerine gerçek mana da yerleşmediğini gösteriyor. İman kalp ile tasdiktir. İslam ise dil ile ikrardır. İslam daha çok dıştan itaati gösterir. Yani ikisi birbirine bağlı kelimelerdir. Sadece inandık demekle Allah'a kendisini gerçekten dindar kabul ettiremez. Allah herkesin gönlünde neler beslediğini, neler düşündüğünü kimin gönülden, kimin sadece sözde mümin olduğunu bilir (Ateş , 1989, s. 535). İnsan inandıklarını davranışları ile de gösterir. İman ettim diyen biride bunu sadece söz ile bırakamaz davranışların da bunu göstermesi gerekir. Bazen ibadetleri ile bazen ahlaki davranışları ile bazen samimiyeti ile belli eder. İnsanın imâni düşüncesi ile pratik hayatı arasında bir örtüşme olmalıdır. Kişi inandığını pratik hayatında da gösterir (Kutup, t.y., s. 510). Ayetin devamında Allah gerçek iman eden kişilerin canları ve malları ile bunu gösterdiklerini ifade ediyor. Bedeviler iman ettiğini söyleyip bunu bir lütuf gibi sunmalarını da Allah eleştiriyor. Tam tersi İslam ile şereflenmeyi kendilerine bir lütuf görmeleri gerektiği ifade ediliyor. Kişilerin gerçekten iman etmiş olabilmeleri kendilerinde bazı inanç ve davranışların meydana gelmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu şu şekilde ifade edilmiştir.

1. İslam'ın emrettiği uygularken ve yasakladığı şeylerden de uzaklaşarak ve bunların Allah ve Hz Muhammed'in emirleri olduğuna, Allah'tan geldiğine ve bu isteklerin kendisini mutluluğa götüreceğine kesin ve kesin iman etmiş, inanmış olması gerekir.
2. Bu inancından dolayı için de en ufak şüpheyeye yer vermemesi, aklını ve duyguların ikna etmiş olması
3. İmanını kanıtlaması yani gerektiğin de canını ve malını bu yolda harcayarak göstermelidir. Sadece dili ile iman ettiğini söylemesi yeterli değildir (DİB, 2007, s. 100).

2.5.1.1. Mümin Kavramına Psikolojik Bakış

Kişi hayata inanmak ile başlar ve onunla anlam kazanır. İman etmiş olan kişi, bu inancının gereği olarak ya da aldığı dürtü kendisine ve beraber yaşadığı insanlara yararlı olmak ister. İnanıldığı şey onun İyiyi kötü olandan, güzeli çirkinden ayırt etmesine yarar. İnanmanın bir ihtiyaç olduğu düşünülür (Aydın A. R., 2009, s. 90). Dinlerin amaçlarından biri de insanlara varoluşsal bir şuur edindirme onlara bağlılık bilinci verme ve birlikte var ve taraf olma duygusu kazandırmaktır. Din; kişinin hayatın anlamlandırılmaya, hayatın gayesini anlamasına ve kişinin niçin var olduğunun bilincine varmasına yardımcı olur. Karakter sahibi olan Mümin, aynı tutum ve şartlar altında her zaman aynı ilke ve pratikler çerçevesinde hareket eder. Nitekim karakter sahibi insanın hareketlerinde bir istikrar vardır (Okumuş, 2002, s. 144).

Mümin kişilik Allah'a karşı günah işlemekten korkar ve bundan kendini sakındırmaya çalışan kimseler olarak görülebilir. Allah korkusunun müminin kimsenin davranışlarında ve kişiliğinin oluşumunda etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Çünkü korkmak insana, iradesini dikkatli kullanılmayı sağlar, şüpheli olan durumlardan kendini uzak tutmaya çalışır. Bu tür korkuların kişide olumlu gelişmelere sebep olduğu görülmüştür (Aydın H. , Kur'an'da İnsan Psikolojisi, 1999, s. 91).

Kur'an inanan insanın kişiliğini inşa ederken insandaki adalet duygusunun gelişmesine önem gösterir. Adalet duygusu yüksek olan kişi sadece kendisi için değil diğer insanlar için de adaleti gözettiği ve savunduğu söylenebilir (Fersahoğlu, 1998, s. 99). Her zaman adaletten, doğrudan, hakikatten taraf olan davranışları sergiler. Adil olan kişilerin sosyal ilişkileri iyi olduğu görülmüştür. Bu kişiler bencillikten uzaklaşıp fedakârlık duyguları artmaktadır. Böylece diğer insanları da anlamaya, onlarla empati kurmaya çalıştığı söylenebilir (Binbaşoğlu, 1995, s. 168).

Hucurat süresinde de mümin kişide olması gereken birçok olumlu davranışını konu alıyor. Müminlerin kardeşlik olma özelliğini dikkate alarak aralarında ki anlaşmazlıkları çözüme nasıl kavuşturacağına değiniyor. Diğer bir ayette insanların davranışsal olarak birbirleri ile nasıl olması gerektiğini ifade ediyor. Birbirleri ile alay etmemelerini, kötü zanda bulunmamalarını, kötü lakaplar takmamalarını emrediyor. Bu

ayetler hem karakterin oluşmasını etkileyen hem de insanların birbirleri arasında ilişkiyi güçlendirmeyi hedefleyen ayetler olarak görülmüştür.

Yukarıda da meali verilen Hucurat süresinin bir ayetinde Mümin kişinin inancının nasıl olması gerektiğini ifade etmiştir. Allah, iman konusundaki sadakatin ameller şeklinde görülmesi durumunda, bu sadakatin o zaman bir değer taşıdığına vurgu yapmıştır. “Müminler onlardır ki, Allah’a ve Resûlüne inandılar, sonra şüphe etmediler; Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaştılar. İşte iman sözlerinde doğru olanlar onlardır (Hucurat, 49/15).” Müminler Allah’a ve Peygambere –dilleriyle itirafta bulunarak, kalpleriyle sağlam bir şekilde inanarak- iman etmişlerdir. Bu konuda asla akılları karışmamış şüpheye düşmemişlerdir (Kasapoğlu , 2010, s. 138).

2.5.2. Kâfir

Sözlük anlamı “nankörlük etmek, gizlemek örtmek,” gibi anlamlara gelen küfr (kefr, küfür, küfrân), terim olarak çoğunlukla “Allah’tan din adına tebliğ edilen şeylerden peygamberi onaylamamak ve ona inanmamak” diye tanımlanır. Küfrü benimseyene “fitri yeteneğini köreltip örten” anlamında kâfir denilmiştir (Sinanoğlu, 2006, s. 533). Kur’ân-ı Kerim’deki ayetler incelendiğinde “kâfir, küfr eden, İslâm’ı kabul etmeyen, İslâm’ı ve Kur’ân’ı inkâr eden olarak tanımlanmıştır. Kâfir bir anlamda Allah’tan gelen vahyi kabul etmeyen, üzerini örten kimsedir. Kur’ân bütün inkar edenlere kâfir demektedir (Ece, 2006, s. 319). Hucurat süresinde “**Hem bilin ki, içinizde Allah’ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.**” şeklinde geçiyor. Kur’an-ı Kerim’in diğer ayetlerinde kafir kişinin karakterini ve kişilik yapısını tanımlarken onları özellikle inananlara karşı saldırgan ve zalim(Bakara, 2/254, Hac,2 2/72), inkârcı(Ankebut, 29/47) gururlu (Kasas, 28/39, Zümer, 39/45, Araf, 7/ 36-40, Saffat, 37/ 35). alaycı ve dünyaya meyilli (Bakara, 2/212, Nisa, 4/ 140 Nahl, 16/105,Mutaffifin Suresi, 83/ 29-32), yalancı (Nahl, 16/ 105),

Allah yolundan uzaklaştırıcı (Bakara, 2/ 27, Nisa, 4/ 67-69, Enfal, 8/ 36, İbrahim, 14/2, Kehf,18/56, Lokman, 31/7) hayrı engelleyici (Kaf, 50/24-26), inananlara düşman (Bakara , 2/ 105-109, Ali imran, 3/ 118-119, Nisa, 4/101, Hac, 22/ 72,Sebe, 34/32, Mülk, 67/ 20-21,Nuh, 71/22), Allah ismi geçtiği zaman öfkelenen (Saffat,

37/35,Zümer,39/ 45), Kur'an-ı Kerime karşı tahammülsüz (Kehf, 18/ 101 Kalem ,68/5) şeklinde tanımlıyor.

2.5.2.1. Psikolojik Açıdan Kâfirin Kişiliği

Kur'ân'ı Kerim'in bir çok ayetinde kafirlerin temel kimliklerine vurgu yapılmaktadır. Kafirlerin göze çarpan özellikleri inançta, ibadetlerde, birbirleri ile olan ilişkilerinde, aile ilişkilerinde, yaratılıştaki davranışlarında ve akılsal kimlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Genel olarak Kâfirler bir olan Allah'a, gönderdiği peygamberlere, vahyettiği ilahi kitaplara, âhiret hayatına, yeniden dirilişe, hesap gününe inanmazlar. Bunun yerine düşünemeyen, kendilerine bile faydası dokunmayan kendi elleri ile yaptıkları putlara taparlar. Bunu düşünerek değil atalarını taklit ederek yaparlar. Günümüzde ise bunun bir akım, ideoloji veya felsefeye ekletmeden körü körüne bağlananlarda görüldüğü söylene bilinir (Kahraman, Psikolojik Tefsir, 2015, s. 129).

İnsanın, yaratıcıyı inkar ederek benliğindeki ilahi özden uzaklaşmasının sonuçlarının kötü olduğu ifade edilmiştir. Yaratıcı ile olan ilişkisini koparmakla kendi benliğinden de uzaklaşan insanın, sonsuz karanlıkların, bilinmezliklerin ve çıkmazların içine düştüğü görülmektedir (Kasapoğlu, 1997, s. 254).

Kur'ân'ı Kerim ayetleri incelendiğinde üç farklı insan psikolojisinden söz etmektedir. İnan kişilerin yani mü'min(ler)in inanç psikolojisi, küfür dairesi içerisinde münafık(lar)ın ve kâfir(ler)in inkâr psikolojisi içinde kategori ediyor. İnanç psikolojisine giren iman eden kişilerin, daha güvenli, tutarlı, anlamlı, sade ve doğal bir seyir çizdiği gözlemlenirken, inkâr psikolojisinin durumunda olan kişilerin kızgın, kendini güvensiz hisseden, bocalayan, endişeli, korkak, tuarsız, panikleyen, bir hal gözlenmektedir. Kur'ân'ı Kerim, bu kişilerden söz ederken onların ruh hallerinden, sakladıkları iç hastalıklardan, psikolojik durumlarından, haber vermektedir. Kur'an İnkâr durumunu bir hastalık olarak ifade eder (Bakara, 2/10). Kur'ân 'ı Kerim bu hastalığın fark edilmesine, hastalığa neden olan etmenlerin ortaya çıkmasına büyük önem verdiği görülmektedir. İnkâra yönlendiren motivlere ayrıntısı ile yer veren Kur'ân, bunları, “psikolojik ve sosyolojik motivler” şeklinde iki ayrı şekilde ele almıştır. Fizyolojik motivler beden de meydana gelmiş olan eksiklikleri yada bozulan dengeyi sağlayan motivlerdir. Psikolojik motiv ise kişilerin ruhsal ve psikolojik yönleri ile ilgili motivlerdir. (Necati, Kur'an ve Psikoloji, 1998, s. 19) Bir psikolojik motiv bazı

topluluklarda daha belirginken başka bir toplulukta, daha az ve farklı gözlenebilir. Fakat bu toplulukların geneli, inkâr çerçevesi içerisinde değerlendirildiğinde, sonuçta, aynı noktada birleşmektedirler (Yılmaz, 2003, s. 26).

Kâfirlerin İçin de bulunduğu durumu Ali Yılmaz şu şekilde açıklamaktadır. “Kur’an iman etmeyip küfür ve isyan içinde olanların ortak özelliğinin akledemeyişlerini, düşünemeyişlerini sebep olan cehaletlerine bağlar, bazen de muannit ve mütekebbir oluşları, dolayısıyla psikolojik dengesizliklerinin, küfürlerinde önemli bir etken olur. Bu psikolojik zararın, bireysel ve toplumsal tarafına dikkat çeken Kur’an, inkârcıların psikolojik durumlarını açıkça ifade eden kendilerine ait sözlere yer verir. Bu, onların, kendi iç dünyalarının, bir tür göstergesidir, küfürlerindeki yoğunluğun sözle ifade edilmiştir. Bunun ile beraber inkârını, iç dünyalarında saklamaya gayret edip de fiziksel olarak dışa sirayetini güçlerinin yetmemesi, belki bu iç dünyanın hangi durumlarda dışa vurduğunu kendilerinin bile farkında olmadığıdır. Kur’an, da bu şu şekilde ifade edilmiştir: **“Kendilerine ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman o kâfirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın...”** (Yılmaz, 2003, s. 98).

Kâfir kişiliğın önemli psikolojik belirtilerinden biri, korkaklık hissidir. Kur’an, inanmayanların bu duyguyu yaşayarak yaşamlarını sürdürdüğünü ifade eder, hayatlarının her alanında ve zamanın da bu korku ve endişe ile iç içe yaşadıklarını, dünya hayatından bile, bekledikleri gibi lezzet ve tat alamadıklarını ayrıca bu hislerin meydana çıkardığı huzursuzluk ile boğuştuklarını vurgular. Onların günlük yaşantılarında; mutlu ve sevinçli anlarında ya da elemli, kederli ve üzüntülü zamanlarında bile içlerinde korku ve tedirginlik yaşadıklarını ifade eder. İnanmayanların içlerinde yaşattıkları en büyük korkulardan biride ölüm korkusudur. Onlar, yaşadıkları hayatı ve onun getirdiği nimetleri kaybetme korkusunun her zaman yaşadıkları ifade edilmektedir (Yılmaz, 2003, s. 102).

Kâfir kişiliğın en tipik özelliğinden biride kibirdir. Kur’an terminolojisinde kâfir kişi, insanları küçük gören daha çok kendisini beğenen ve öven kişi olarak tanımlanmaktadır (Kasapoğlu, 1997, s. 167).

2.5.3. Fâsık

Ayette Allah yoldan çıkmış biri bir haber getirirse ona inanmadan önce çok iyi araştırılmasını istiyor. Ayette geçen “fâsık” kelimesini ve fâsık diye nitelendirilenlerin özelliğinden bahsetmek doğru olacaktır.

Terim olarak fisk, “*isyan etmek ve Allah'ın emrini terk etmek anlamına gelir. Aynı kökten türetilen “fusûk” ise, “dinden çıkmak” “itaatten ayrılıp günahlara ve isyana dalmak ve yine imandan küfre geçmek”* anlamlarına gelmektedir. Terim anlamıyla “fisk” küfürden daha geneldir (Özdemir M. , 1998, s. 499-519). Kavramın bu özelliğiyle bağlantılı olarak Kur'an-ı Kerim'de fâsık kişilerin sözü dikkate alınmaması ve fâsık birinden gelen haberlerin doğruluk yönünden araştırılması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre fâsık, doğru olandan uzaklaştıran ve yalan olan bilgiler getiren kimseye denmekle birlikte Kur'an'ın birçok ayetinde, fâsık kişiden bahsederken bunların akıllı kimseler olduğu bildirilmiş, fakat niyet olarak iyi olmayan insanlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hucurât suresi altıncı ve on birinci ayetlerinde fâsık kavramı, yoldan çıkmış insanlar olarak dile getirilmektedir (Buyrukçu, 2019, s. 157). Kur'an tefsirlerine baktığımız zaman fâsık kelimesi birçok yerde kullanılmaktadır (Bakara, 2/26,99, Al'i-İmran,3/82, Maide, 5/25,49,81,108, Araf, 7/102,145). Allah'a itaatten tamamen uzaklaşan ya da bazı emirlere karşı gelen, küfre girme suretiyle itaatsizlik eden Allah'ın dininden çıkan, küfür içerisinde isyan eden, büyük günahlar işleyerek Allah'ın emirlerine karşı gelen kişiler olarak bahsedilmektedir(Al'-İmran, 3/10). Farklı şekillerde Kur'an 'da 54 defa geçen fisk kelimesi, 23 sûrede geçmektedir. Bu sûrelerin 13'ü Mekkî, 10'u Medenî'dir. Bu sûreler göz önüne alındığında Kur'ân'da fiskın iki boyutundan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki küfürle ve inkârla, diğeri de isyan ve günahkârlıkla ilgilidir. bu durum Kur'ân'ın, inanç gruplarına göre insanları tasnif etmesiyle de alakalıdır. Bu inanç gruplarının kendine has ve aynı zamanda psikolojik özellikleri vardır. Fâsıklık özelliği bu grupların hepsinde mevcudiyet göstermekte fakat inanç gruplarına göre yansıttıkları özellikler değişmektedir. Kur'ân'a baktığımızda fâsıklık, inançla ilgili bir özellik olmaktan önce karakter ve davranışa yansımaları bağlamında insana ait bir özellik taşımaktadır. Fâsıklık, küfür, nifak ve müşriklik bağlamında kullanıldığında ise Kur'ân'ın doğrudan yasakladığı inkâri bir durum olmakla beraber; müminlerden bahsedilen bir durum olduğunda ise imanla bağdaşmayan olumsuz bir karakter özelliği olarak tanıtılmıştır (Bıyıklıoğlu, 2016, s. 237).

Sonuç olarak fîsk kelimesi iman etmiş biri için kullanıldığı zaman Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, itaat etmeyen olarak kullanılmıştır. Fîsk kavramı kim hakkında kullanılırsa kullanılsın, Allah'ın karakter biçimi açısından hoş görmediği bir davranıştır. Zira fîskın, küfre ve inkâra götüren bir yanı vardır. Yine fîsk, müminler için, kötülüğü emretme, iyiliğe engel olma, eli sıkı olma, günaha saplanma ve Allah'ı unutma gibi inkâr ve nifak tehlikesine sahiptir. Kur'ân ise fîskın doğurduğu bu özelliklerden sakındırıp imanın gereği olan ameller yapmaya ve ölüm gelene dek sağlam inanca dayalı bir karakter üzere yaşamayı emreder.

2.5.2.1. Karakter Olarak Fâsık Kimsenin Davranışsal Bozukluğu

Kişilik ve karakter, inceleme alanı olarak psikoloji ve psikopatolojinin bir konusudur. Psikoloji ilmi açısından kişilik, genel olarak bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi şeklinde tanımlanmaktadır (Cüceloğlu, 1999, s. 404). Kişilik bireyin davranışlarıyla uyum ve bütünlük sağlayan bir özelliğe sahiptir. Mizaç (huy), her insanda doğduğu andan beri var olan özelliklerdir. Karakter ise biraz daha farklı olup sonradan kazanılabilinen bir özelliktir. Buradan hareketle karakteri işlevsel açıdan ahlakî değerlerle doğrudan ilişkili, insanın belirli durumlarda devamlılık ve istikrar sağlamış davranış özelliklerinin sistematik bir bütünü olarak görebiliriz.

Sonradan oluşan karakterin oluşumunda toplumsal, ahlakî ve dinî kurallar büyük bir rol oynar. Özellikle din güçlü bir kaynak olması açısından ahlak edinme sürecinde insan karakterine olumlu bir yön vermektedir. Zira yaratılış bakımından kâinatta üstün bir yeri olan insan vahyin ve sünnette de belirtildiği üzere kemal noktasına ulaşmış bir karaktere sahip olmakla yükümlü kılınmıştır. Buradan hareketle Kur'ân ve sünnetin sakındırdığı özelliklerden biri de fîsktır (Bıyıklıoğlu, 2016, s. 238). İslam dini iyi bir insan karakteri oluşturmaya büyük önem vermiştir. Bundan dolayı karakter olarak kâmil bir insan oluşturmaya ilke edinip, kötü özelliklerden sakındırmayı hedeflemiştir. bu doğrultuda fîska olumsuz karakter özellikleri içinde yer vermektedir. Böylece Kur'an, Metodolojik olarak bu kavramdan bahseder ve hangi davranışların ve sözlerin bu kavrama dâhil olduğunu açıklar. Genel olarak fâsık insanın nasıl karaktere sahip olduğunu Kuran'ı Kerimde geçen bazı ayetle de belirtmektedir. İlk olarak hucurat süresinde geçen ayette *“Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek*

bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın” (Hucurat,49/6) Burada doğru sözlü olmayan, güvenilir olmayan, bir insandan bahsedildiğini anlayabiliriz. Güvenilir olmayan bir insanın getirdiği haber de güvenilir olmayabilir. Bir kimsenin verdiği mesajları davranışları ile desteklemesi bir başka deyişle sözleri ile davranışlarının uyum göstermesi her şeyden önce o kişinin şahsiyet bütünlüğünün karakter bakımından olgunluğunun göstergesidir. Kişilik bakımından olgunluk gösteren bir kimsenin vermiş olduğu mesajlar konusunda inanılır olması yapmış olduğu tebliğ ve telkinlerde insanlara tesir etmesi beklenir (Kasapoğlu, 2017b, s. 408). Genel geçer değerler vardır bunlar toplumdan topluma, zamana göre değişmezler. Doğru sözlü olmakta bu değerlerden biridir. Doğru sözlü olmak, güvenilir olmak her toplumda ve zamanda övgüye layık görülmüştür. Doğruluk bir insanda bulunması gereken en önemli vasıflardandır. Ve her insan bu özelliğe muhtaçtır. Ve genel olarak insanlar dürüstlük, güvenilirlik vasıflarına büyük önem vermiştir (Kasapoğlu, 2017b, s. 51). Bundan ötürü Kur’an fâsık kimseyi eleştirmesi onun güvenilir bir kişiliğe sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Fâsık kimse samimi değildir hal ve hareketlerinde olumsuzluklar vardır. Şunu da eklemek gerekir doğru sözlü olan kişilerin verdiği haber genel olarak kabul görür. Çünkü her haberden ya da haber verenden şüphe etmekte doğru olmaz Bu insanlar arasında ki güven duygusuna zarar verir. Bu da iletişim açısından insanlar arasında sıkıntılara sebep olur (Kutup, t.y., s. 494). Ayette de toplumsal bir kaosun olmaması için getirilen ya da duyulan haberin araştırılmasına dikkat çekilmektedir. Böylece müminlere sağlam kaynağa dayalı olanın arkasında gitmesi ve toplumun yozlaşmasına sebebiyet verecek şeylerden kaçınılmasının gerekliliği anlatılmaktadır (Bıyıklıoğlu, 2016, s. 252).

Ayetin sonunda ise bilmeden bilgisiz bir şekilde davranıldığı zaman pişmanlık duyulacağı ifade edilmektedir. Bundan dolayı bu pişmanlığı yaşamamak için duyulan her habere inanıp ona göre hareket edilmemesi gerektiğini, eğer bu şekilde davranılırsa büyük sorunlarla karşılaşılacağından bahsedilmektedir

2.6. Hucurat Süresinde Ahlak Eğitimi Örneklerini Psikolojik Değerlendirme

2.6.1. Müslümanlar Arasındaki Kardeşlik İlkesi

2.6.1.1. Ayetin Nüzul Sebebi

“Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşurlarsa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa – Allah’ın emirlerine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah, hakkı yerine getirenleri sever. Müminler ancak kardeşirler, öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki, rahmetine mazhar olasınız” (Hucurat,49/9-10).

Farklı kaynaklarda birçok nüzul sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir. Ensardan iki kişi hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Bu iki kişi arasında bir hukuksal problem vardı. Onlardan biri akrabasının çokluğuna güvenerek diğerine; “ben hakkımı elbette senden zorla alacağım” dedi. Diğerisi ona Allah’ın Rasülü’ne muhakemeye davet etti. Diğerisi bu teklifi reddetti. İkisi arasında olay büyüdü. Akrabalarına sirayet etti. İki taraf birbirleriyle mücadeleye kalkmıştı. Tokatlarla birbirlerine girdiler. Fakat bu kargaşa büyümeden araları düzeltildi (Eminoğlu, 2013, s. 542). Diğer bir nüzul sebebi ise Ensardan; Evs ve Hazrec kabileleri arasında geçen olaydır. Bu iki kabile Medine’nin en eski yerli halkından idi. Bu iki kabile arasında cahiliye döneminden kalma bir düşmanlık vardı. Bu düşmanlık birçok kişinin ölümüne sebep olmuştu. Hicretten sonra bu iki kabile arasında barış sağlandı. Fakat aralarında birkaç kez daha savaş durumu yaşanmıştır. Ama Hz Muhammed aralarında barışı sağlamıştı. Ve din kardeşliğini sağlamıştı. Bunun üzerine bu ayetin indiğini ifade edenler olmuştur (Eminoğlu, 2013, s. 542).

Yukarıdaki nüzul sebeplerine baktığımız zaman farklı olaylar gözüke de ortak olan Müslümanlar arasında hiçbir şekilde düşmanlık, nefret ve ayrımcılık olmaması gerektiğidir. İnsan hırsından ve kendi menfaatlerinden doğan bu karşıtlıklardan ve ayrımcılıktan inanan toplumlar büyük zararlar görmüştür. İnananların bu hususta çok dikkatli olması gerekmektedir.

2.6.1.2. Ayette Geçen Kardeşlik Kavramı

“Eğer mü’minlerden iki grup...” diye başlayan ayette inanan insanların birbirlerine saldırmaları halinde aralarını düzeltmeleri söylemektedir fakat saldırıya ve azgınlığı sürdürmeleri durumunda sınırı aşan tarafla savaşmaları emredilmiştir. Ayette haddi aşan taraf eleştirilmiştir ve bu durum yasaklanmıştır. Çünkü ıslahın ve adaletin gerçekleşmesi için bu gerekir. Bu arayı düzeltme gerçek manada kalp ile olmalı herhangi bir çıkar için değil. Meydana gelen zulmü ortadan kaldırmak için olmalıdır. Kabile taassubu ve hamiyet duygusu, dünyevi çıkarlar gözetmek içinde olmaması gerekir. Ayetin devamında aralarını adaletle düzeltmeleri gerektiğini ifade ediyor. .Eğer herhangi bir çıkar veya soy sop için olursa bu adil olmayı engeller. Bundan dolayı “*muhakkak ki Allah, adil davrananları sever...*” buyrulmuştur. Yani amaç Allah’ın sevgisini kazanmak, adil olmaya bağlıdır (Arabi, t.y., s. 1187).

Ayette Allah birbirleri ile savaşan iki Müslüman grubun aralarını düzeltmeyi emrediyor. Çünkü inanan insanların birlik ve beraberlik içinde olmaları gerekmektedir. Tarafların arasının düzeltilmesi durumunda kardeşliğin korunduğu gibi, bu hususta doğabilecek birtakım zulüm ve haksızlıkların da önüne geçilebilir. İnananların kardeşlik duygusu iyilik noktasında birbirlerine destek olmalarının önemi vurgulanmıştır. Kur’ân’ın yol göstericiliği ile iman ve sosyal yaşantı bir bütünlük arz eder. Herkes ahlâkî kurallara dayalı hareket sürece toplumda uzlaşma hâkim olacaktır. İman insanın hayatını bütünü ile etkiler. Kur’an’ın sağladığı birlik ve beraberlik Allah’ın bir nimeti olarak insanların hayatlarını kuşatır. Buna Evs ve Hazrec güzel bir örnektir. Medine’de Evs ve Hazrec kabileleri İslâm’dan önce birbirlerinin düşmanı oldukları hâlde Allah’ın inananlar arasına koymuş olduğu kurallar ile kardeş olmuştur. İnananların birbirine yardımcı iyilik ve takvadır. Kötülüğe engel olmak koşulu ile de birbirine iyilik yapmış olurlar. Müslüman barışı gözetir ve onu arzular. Zaten İslâm’ın kelime anlamı sulh ve barıştır. Burada sulhun anlamı, Müslüman’ın yaşadığı alandaki olumsuzlukları gözlemlemesi ve düzeltmek suretiyle bulunduğu yaşam alanını ahlâkî bir zemin üstüne yerleştirmelidir (Çalışkan N. , 2017, s. 91). Kur’an’da kardeşlik İhvan ve ihve kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bu kelimeler kan bağından ve süt emmede doğan kardeşliği ifade etmektedir (Araf, 7/111-142, Maide, 5/25-30-31, Yusuf, 12/8-63-65-69). Bunun dışında ihva kavramı nesep kardeşliğini de barındırmaktadır (Bor, 2018, s. 1058). Kur’an’ı Kerimde miras üzerinde hak sahibi kişilerin paylarına düşen oranların

anlatıldığı ayette de kardeşlik bağına değinilir (Nisa, 4/11-12). Aynı zamanda birbirleri ile evlenmeleri haram olan kişilerden bahseden ayette de kardeşlik bağından söz eder (Nisa, 4/23). Müslümanların putperest akrabalarıyla olan ilişkileri üzerinden kardeşlerden de söz edilmekte ve Müslümanların bunlarla dost olamamaları yönünde uyarılarda bulunmaktadır (Tevbe, 9/23-24, Mucadele, 58/22). Hud ve Şuayb gibi peygamberlerin kendi toplumları ile olan aynı kavme ve soya mensup olduklarını bildirirken de Hz Yusuf ve kardeşleri, Kabil ve kardeşi, Hz Musa ve kız kardeşinden bahseden ayetlerde de aynı kavram kullanılır (Kasapoğlu, 2017b, s. 434).

2.6.1.3. Kardeşlik İlkesinin Bireysel ve Toplumsal Psikolojik Etkileri

Yukarıda kardeşlik kavramını açıklarken onun farklı mahiyette ki birliktelikleri içinde barındırdığını gördük. Kur'an'ı Kerim de kardeşlik kelimesi bazen nesep bazen arkadaş bazen kabile gibi anlamlar barındırmaktadır. Fakat genel olarak bir birliktelikten bahsettiği görülmektedir. Burada daha çok İslam kardeşliğinden söz edilecektir.

Hucurat süresinde ki “*Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin ve Allah'tan korkup sakının; umulur ki esirgenirsiniz.*” (Hucurat, 49/10). Ayetini kendinden önceki ayetler göz önünde bulundurulursa burada Allah'ın birlik ve beraberlik oluşturma çabasını görmekteyiz. İslam dinin temel ilkelerini barındıran Kur'an'ı Kerim de bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen pek çok ayet bulundurmaktadır. Kardeşlik hususunda da insani ve ahlaki boyutları açısından insanlara yol gösterecek birçok ayet vardır. Kur'an'da ki birçok ayet insanlar arasında ki birlik ve beraberliği sağlamaya, adaletin insanlar arasında ki ilişkilerde önemine, güven ve barış ortamının hâkim olmasına yönelik birçok emir ve tavsiyeler bize bunu kanıtlamaktadır (Al'i İmran, 3/103, Hac, 22/78). Fakat bu ayetler de önemli olan husus ise bu birlik ve beraberliği sağlarken ölçü olarak koyduğu şey ırk, renk, dil, kabile, değil İslami ve insani değerlerdir (Bor, 2018, s. 1057).

Tüm inananları kardeş olarak nitelendiren İslam ahlakına göre bu bağ öylesine önemli ve güçlüdür ki, kardeşin aç yataarken senin tok uyumanın kabulü yoktur. Ayrıca din kardeşinin derdi ile dertlenmeyen de mümin vasfı sorgulanmaktadır. Böylesine güçlü bir kardeşliği sahip çıkmak ve sürdürmek ve onu yok edecek her türlü etkiden korumak için çaba harcamak her müminin görevi kabul edilmektedir. Bu inanca dayalı

kardeşlik ise İslam'ın emirlerine samimi ve sıkı bir şekilde uyum sağlamakla korunabileceği ve varlığını sürdürebileceği öngörülmektedir. Kardeşlik bağı hangi nasıl oluşursa oluşun kişinin kardeşlerine yönelik bir takım insanî, hukuki, ahlakî, sosyal görev ve sorumlulukları vardır. İnsan, bunları yerine getirebildiği ölçüde kardeşliğin hak ve yükümlülüğünü idrak etmiş olur (Şahan, 2015, s. 113).

İslam kardeşliği insanların birbirine bazı yükümlülükler getirir. Bunlar Kin gütmemek sevgi ve merhametli beslemek. İnsanlar sevgi ve merhamet duygularını kaybederlerse ve onun yerine kin ve nefret duygularını beslerlerse o yerde İslam kardeşliğinden bahsedemeyiz. Orada daha çok bencillik, merhametsizlik, sevgisizlik hüküm sürer. Peygamber efendimiz “*Müslüman Müslümanın kardeşidir ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz onu küçük görmez*” buyurmuştur. Kardeşliğin temelindeki bu sevgi duygusunun önemini Peygamber efendimiz, “*iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de mümin olamazsınız*” hadisinde dile getirmiştir. İnananların gerçek mümin olabilmelerinin ön koşulunun, birbirlerini sevmeleri olduğu vurgulanmış ve gerçek iman sevgiye bağlı tutulmuştur. Sevgi insanları birbirine bağlayan, kavuşturan bir köprü görevi görmektedir. Birbirini sevmek, olumlu ve olumsuz durumlarda birbirlerini desteklemeyi, kol kanat germeyi gerektirir. Ancak birbirini seven kişilerden oluşan toplumlar, huzur içerisinde olabilirler. Zira kin, öfke, hırs ve haset gibi olumsuz duygular, ancak kardeşlikten kaynaklanan sevginin öne çıktığı durumlarda ben yerine biz duygusu ile aşılabilmektedir. Kardeşlik empati diğerkamılığı gerektirir. İman kardeşliği, toplumsal bir varlık olan insanın yalnızlaşmasının önüne geçerek yalnızlıktan kaynaklanan olumsuzlukların da önüne geçmektedir. Çünkü yanında her an bir kardeşinin olduğunu bilen insan, bir sıkıntı durumun da güvenip bağlanacağı bir dayanağının olduğunu hissedince rahatlayacaktır.

İnananlar arasında ki bu kardeşlik bağı maddi ve manevi sorumluluklar getirmektedir. Maddi açıdan baktığımız zaman zekât, sadaka, fitre gibi Müslümanlar arasında yardımlaşmayı sağlamaya yarayan birçok dini yükümlülük vardır. Bu şekilde insanların birbirlerinin ihtiyaçlarını giderme durumu daha iyi olanın olmayana el uzatmasını sağlayacak yapı oluşturulmuştur.

2.6.2. Alay, Gıybet, Zan,

2.6.2.1. Alay

2.6.2.1.1. Ayetin Nüzul Sebebi

Ey iman edenler! Bir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin; belki de o alaya aldıkları kendilerinden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; belki o alaya aldıkları kendilerinden daha hayırlıdır. Birbirinizi ayıplamayın; birbirinizi incitici, aşağılayıcı kötü lakaplarla çağırmayın. Bir insan iman ettikten sonra onu fâsıklığı çağırıştıran bir isimle çağırarak ne kötü bir davranıştır ve böyle yapıp imandan sonra fâsıklık damgası yemek de ne kötüdür. Bu tür davranışların ardından kim tevbe edip Allah'a yönelmezse, işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir(Hucurat, 49/11) . Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan biri Ebu Cehl'in oğlu İkrime için indiği rivayet edilen olaydır. İkrime, Peygambere iman etmişti. Bazı kimseler ona” İkrime bu ümmetin firavunudur. “ demişlerdir. O da gelip bu sözü söyleyenleri Hz Muhammed'e şikâyet etmişti ki, bu olaydan sonra bu ayetin indiği rivayet edilir (Eminoğlu, 2013, s. 547).

Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili farklı bir rivayette şu şekilde olmuştur. Hz Hafsa, Hz Muhammed'in eşlerinden Hz Safiye'ye “Yahudi kızı” demişti. Safiye bu sözü duyunca ağlamaya başlamıştır. Hz Muhammed safiye'ye neden ağladığını sorunca Hz Hafsa'nın kendisine Yahudi kızı olduğunu söylediğini bildirince Hz Muhammed Hz Hafsa'ya bu konuda uyarıda bulunması ile ilgili olduğu rivayet edilmiştir (Eminoğlu, 2013, s. 549).

Genel olarak bakıldığı zaman rivayetlerin ortak özelliği insanları hoşlanmayacağı şeylerle itam etmek ve onları üzecek davranışlar olduğunu görüyoruz.

2.6.2.2 Kur'an'da Alay Kavramı

Alay etmek kavramı el suhriyye kelimesi ile ifade ediliyor. Suhriyye kelimesi alay etmek, el lemez, kaş göz veya el işaretleriyle alay edip birini kusurlu göstermektir. Hemz ise dil ile yermek, alay etmektir. Et Tenabuz lakap anlamında ki nebz'den gelir. Tenabuz, birbirine kötü lakab takmak demektir. Bir Müslüman fasık, münafık, eşek domuz demek gibi (Ateş , 1989, s. 523). “Suhriyye” ile “lemz” kavramları arasında

birtakım farklılıklar vardır. Komik bir şekilde bir kişiyi herkesin yanında açık şekilde küçük görmek suhriyyedir. Lemz kavramı ise ister kişi o anda o yerde var olsun ya da olmasın alaycı veya başka bir şekilde kişilerin kusurlarına dikkat çekmektir. Bundan dolayı lemez suhriyye kelimesinden daha kapsayıcıdır. (Zuhayli, 2005, s. 478). Lemz cahiliye döneminde çokça görülen bir davranış şekli olmuştur. Daha çok kaş göz işareti, imalı söz, dudak hareketi, içinden kötüleme ve tehdit içerikli gizli bir ses çıkarmak gibi çeşitli şekillerde yapılır ve bu tür söz ve hareketlerle kimin ne kastettiği iyi bilinirdi. Kur'an da farklı şekillerde geçen alay kavramına bazı örnekler.

“Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır.” (Tevbe, 9/79) Bu ayet ise münafıkların müminlerle alay etme biçimine bir örnektir. Bu ayetin nüzul sebebi münafıkların nasıl bir kişilik yapısını göstermesi açısından önemlidir.

“Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz!” (Hud, 11/38). Bu ayette de yine inkâr edenlerin alaycılı kişiliklerinin bir Peygamber üzerinden nasıl belirlediğinin bir örneği görülmektedir. Çünkü Hz. Nuh'un gemi yaptığını öğrendiklerinde, onun yanına gelip onun peygamber marangozluk yapısı üzerinden peygamberlik iddiası ile dalga geçip, yapacağın gemiyi karada mı kullanacaksın diye alay etmişler bunun üzerine Hz. Nuh ise onların bu alaylarına ahreti hatırlatarak karşılık vermiştir (Başar, 2014, s. 14).

Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar (ile alay etmeniz) size beni yâd etmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz (Mü'minun, 23/109, 110). Bu ayette ifade edildiğine göre, inkârcıların alaycı tavır çok aşırıydı ve Müslümanların Allah'tan en samimi ve en içten şekilde bağışlanma ve yardım dileyenlerle dahi dalga geçiyorlardı. Bu alaycı karakterleri o kadar fazlaydı ki bu meşguliyetleri onlara Allah'ı anmayı bile unutturuyordu (Başar, 2014, s. 16).

Hucurat süresinde ise alay kendisinden önce gelen ayetlerle bağlantılı olarak bu defa bireysel olarak insanların birbirleri ile olan ilişkilerini düzeltme yoluna gidiyor. Bir önceki ayetlerde Allah Müslümanlar arasında ki birlik ve beraberliğin sağlanması için

kurallar koyarken bu ayetlerde de bu birlik ve beraberliğin korunması için kurallar koymaktadır. Bunun için bir takım ilkeler getirmektedir. Bu ayette ilk olarak alay konusunu ele alıyor insanların birbirleri ile olan ilişkilerini bozan bu kötü davranışı yasaklayarak kardeşlik tesisini kuvvetlendirmek istiyor. İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde; kibirlenme, kendini beğenme, karşısındakini hakir ve kusurlu görme gibi etkenler vardır. Sadece eğlenmek için dahi bir kimseyle alay edinilmesi dahi o kişinin bunu hakettiği ve aşağılanması anlamına gelir. Kişi toplumun değişen değer anlayışına göre ikinci sınıf “değersiz ve önemsiz” görülebilir, ama evrensel insani ilkeler, dini ve manevi değerler söz konusu olduğunda her insan değerli ve önemlidir. Allah nezdinde insanın değerinin ne şekilde olduğunu doğru bir şekilde tespiti imkân dâhilinde değildir. İnsanları küçümseyen, aşağılayan alay edenlerin lakaplar takanların duruma bu açıdan bakmaları gerekmektedir (Başar, 2014, s. 17).

Hucurat suresindeki bu ayette geçen “alay etmek” kavramı sadece birine sözlü olarak küçük düşürecek hoşuna gitmeyen şeyler söylemek değil, taklit yapmak el kol hareketleri ile küçümsemek ya da alay etmek hoşuna gitmeyecek şekilde davranışlarını taklit etmede kastedilmektedir (Mevdudî, 1986, s. 449). Günlük yaşamda kullanılan ve kişinin doğuştan veya sonrada değiştirmesi mümkün olmayan sorun olmayan, herhangi bir müdahalesi olmayan total kambur gibi kullanılan kelimelerin bu genel kuraldan ayrı tutulmuştur (Kurtubi, t.y., s. 265). Ayette dört yasak yer almaktadır. Tefsir âlimleri bu yasaklar hakkında bazı rivayetler aktarmışlardır. Bu rivayetleri şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Maddi olanakları gelişmiş ya da toplumun önde gelenlerinin yoksul Müslümanlarla ve onların giyimlerinin perişanlıkları ile alay etmemeleri.
2. Hz Muhammed’in hanımlarından bazılarının diğer bazılarının kısılığı ile yahut bazılarının Yahudi oluşları ile alay etmeleri.
3. Hz Muhammed’in bulunduğu meclislerde ona daha yakın durabilmek adına bazılarının yer verilmemesini Müslümanların birbirlerine duyurmaları.
4. Müslümanlardan bazı kişilerin sayı itibari ile Yahudi ya da Nasrani oluşlarını belirtmek için onları Yahudi ya da Nasrani olarak çağırılmaları bu ayetteki yasaklardan bazılarıdır (Derveze, 2014, s. 460).

Bu ayet bağlamından bağımsızdır. Çünkü her zaman ve her yerde geçerli olacak kuralları içinde barındırmaktadır. Müslümanlar arasındaki birlik, beraberliği, sevgiyi oluşturmayı hedeflemektedir. İhtiva ettiği yasaklara gelince bunlarda amaç Müslümanlar arasında kin, nefret gibi kötü düşünceleri ortadan kaldırmak için yer almaktadır. Biriyle alay eden kişi kendisini ondan daha büyük ve değerli olduğunu ve karşısında ki kişiyi küçümsediği için yapar bu da insanların zamanla kalbini köreltir. Birbirlerini sevmeyen, nefret eden bir topluluk haline gelir

Ayet müminler diye başlıyor ve bir topluluğun diğer bir toplulukla alay etmesini yasaklıyor. Erkeklerin erkeklerle kadınların da kadınlarla alay etmemesine dikkatleri çekiyor. Çünkü Allah katında belki daha hayırlıdır alay edilen alay edenden. Erkekler ya da kadınlar birbirlerini dış görünüşüne göre yargılamaması gerektiğini dile getiriyor. İnsanların birbirlerini dış görünüşünden ölçmeleri onların gerçek değerlerini yansıtmaz. Allah katında ki ölçünün ne olduğunu bilemeyiz çünkü. İnsanlar birbirlerini farklı şekillerde alaya alabilir. Zengin olan fakirle akıllı olan zihinsel engeli ile güzel olan çirkinle sağlıklı olan hasta ile alay edebilir ama şunu bilmeliyiz ki bunlar yaşadığımız dünya değerleridir. Allah katında bu değerlerin ve ölçülerin hiçbir yeri ve önemi yoktur. Allah katında çok daha farklı şeyler anlam ifade ediyor olabilir. Alay etmenin yanında arkadaşların ya da topluluk içinde bir kişinin hoşuna gitmeyecek lakapları da yasaklamıştır. Hz Muhammed cahiliye döneminde takılan lakaplardan bazılarını değiştirmiş sahabeyi hakir gören veya horlayıcı nitelikte olan lakaplardan ve adlardan rahatsız olmuştur (Kutup, t.y., s. 501).

Başkaları ile alay etmek, lakap takmak, İslam terbiyesine, ahlak anlayışına uyulmadığı ifade ediliyor. Allah alaycılıktan korumak için ayetin başında ‘ey inananlar’ diyerek insanlara iman sıfatıyla seslenmiştir. Buda Allah’a inanan bir kimsenin başkaları ile alay edemeyeceği uyarısında bulunulduğunu göstermekte (Bilmen, 1965, s. 3455).

Kur’an başkaları ile alay etmeyi, ön yargılı olmayı, başkalarında hata bulmayı kötü lakaplar takmayı yasakladığı görülmektedir. Bu davranışların çocukluktan kazanılan kötü davranışlar olduğu ve eğitim ile azaltılabileceği öngörülmektedir. Çocuk yaşta insanlarla ilişkileri iyi ve doğru olan kişi ileride de kolay kolay başkaları ile alay etmek gibi kötü davranışlarda bulunmayacağı gözlenmektedir. Alay etme yasağına

uymanın dinsel inancın bir gereği olduğunu erken yaşlarda öğrenen kimse, bu alışkanlığını hayatının ileriki dönemlerinde de sürdürme eğilimi göstermediği görülmektedir (Kasapoğlu, 2017c: 309).

2.6.2.3. Ayet Bağlamında Psikolojide Alay

Alay başkalarını aşağılamak, küçültmek ve iğnelemek için kullanılan bir kavram olmuştur (Altıntaş, 2018, s. 56). Alay etme kişiye yöneltilmiş kızgınlık, mizah ve belirsizlik barındıran bir iletişim şeklidir. Bundan dolayı alay eden kişinin sözleri, olduğundan çok daha farklı şekillerde anlaşılabilir. Bazen dostça bir davranış farklı algılanıp düşmanca görülebilirken bazen de küçümseyici bir şekilde söylenen sözler de olduğundan masum anlaşılabilir. Sosyal hayat içerisinde alay etme davranışı topluluk içerisinde statüyü güçlendirme ve onay görme ifadesi olarak görülmektedir.

Alay kinle karışık bir sevinç türüdür. Bir kişide layık olduğunu sandığımız herhangi ufak bir kötülüğü gözlemlemektir (Descartes, 2011, s. 117). Alay etme insanlar arasında sık karşılaşılan bir durumdur. İnsanlar değişik nedenlerle alaycı tavır sergileyebilirler. Sosyalleşmek, eğlenceli vakit geçirmek, başa çıkma biçimi gibi nedenlerle alayın sosyal hayat içinde yer aldığını görüyoruz. Bazı durumlarda aşağılama, küçük düşürme, gibi yönleri olabildiği ve çok daha rahatsız edici boyutlara ulaşması söz konusu olmaktadır. Alay etme mizah, iğneleme, zorbalık, vb. adı altında kullanılabilir. Alay etme mizah, iğneleme, zorbalık, vb. adı altında kullanılabilir.

Alay etmeye yatkın olan kimselerin çok belirgin kusurları olan kimselerin olduğu görülmüştür. Onlar alay ettikçe bundan mutluluk duydukları bunun sebebinin de onların bunu hak ettiğini düşünmeleri olmuştur (Descartes, 2011, s. 117).

Alaycı kimsenin karşısındaki kişilerin düşüncelerine saygı duymadığı gözlemlenmiştir. Alaycı insanlar daha çok karşısındaki kişiyi küçümseyip kendisini büyük gördüğü bu büyüklüklerini başkalarını küçümseyerek ve alaya alarak göstermek istedikleri belirtilmektedir. Onları alaya alarak kendilerini tatmin etme duyguları baskındır (Kasapoğlu, 2017c: 303).

Alaycılık, Kötü ahlak sahibi olmanın bir sonucudur. Kişilik bozukluğunun, karakter düşüklüğünün bir belirtisidir, iyilikten soyutlanmış kimselerin bir niteliğidir.

Başkaları ile alay eden kimse başkalarını kendisinden daha aşağı konumda görmekten kendisini de onlardan üstün görmekten mutluluk duyar (Kasapoğlu, 2017c: 308).

İnsanları alaycılık yapmaya götüren birçok sebep vardır. Bunları genel anlamda şu şekilde sıralayabiliriz.

- a. Kendinden zayıf olanları küçük görme
- b. Büyüklük taslamak
- c. Kendini yeterli görmek

Alaycılığın ortaya çıkışında kendini beğenme, kibir, kendini yeterli görme, bencillik, gibi birçok psikolojik faktör etkili olmaktadır. İnsanların olumsuz karakterleri kendilerine başka olumsuzluklar kazandırmaktadır. Ve bunlar zaman içinde o kişide alışkanlık haline gelmektedir. Alaycılık kişilik bozukluğunun, karakter düşüklüğünün bir göstergesidir (Kasapoğlu, 2017c: 337). Daha çok şımarık, dengesiz hareketleri olan kişilerde alay etme davranışı daha fazla görülmektedir. Bunun da sebebi bir başkasının duygularını, içinde bulunduğu durum veya eylemlerinde ki harekete geçiren etkeni anlamak ve onu benimsemek anlamlarına gelen empati yetilerinin düşük olmasından kaynaklanıyor (Altıntaş, 2018, s. 56).

Alaya maruz kalan kişi utanç, korku, endişe ve yalnızlık gibi hislere kapılabilir. Erken yaşta sürekli alay edilmeye maruz kalan insanlar bunun olumsuz sonuçlarını ileri ki yaşlarında bile hissedebilirler. Alay edilen akran topluluğu içinde de ezik, popüler olmayan olarak görülebilirler. Bu da o kişide öz güven eksikliği doğurmakta, kendini yetersiz görmektedir. Buda kişinin hayatını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ele alınan Hucurat süresin de alay eden, lakap takan kişilerin eğer yaptıkları bu kötü fiilden vazgeçmezlerse zalim olarak nitelendirdiğini görüyoruz. Burada da alay etmenin, lakap takmanın İslam dinin hiç hoş görmediği bir davranış şekli olduğunu anlıyoruz. Alay eden, ayıplayan kişinin aslında kendisiyle alay ettiğini de ayetin devamında dile getiriyor. Çünkü biz biliyoruz ki kötülük yapan kişi bunu başkasına yapıyor gibi gözükse de aslında dolaylı yünden kendisini etkilemekte aslında o kötülüğü kendisine yapıyor olmaktadır. (M. Çalışkan, 2017: 105).

2.6.3. Zan

2.6.3.1. Kur'an'da Zan

“Ey İman edenler zannın birçoğundan kaçının çünkü bazı zan(vardır ki) günahdır. Sizden herhangi biriniz kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı işte bundan tiksindiniz? Allahtan korkun, çünkü Allah tövbe edenleri kabul edendir. Çok merhametlidir” (Hucurat, 2/12).

Zan, sözlükte kuşku duymak, kesin olan bilgiye ulaşmak, itham etmek (Çağrı, 2014, s. 120) farz ve tahmin etmek (Döndüren, 2000, s. 319) anlamlarına gelir. Zan kavramı Kur'an da daha çok fiil ve isim olarak farklı şekillerde kullanılmıştır. Fiil şeklinde zannetmek, tahmin etmek, kuruntu duymak, şüphe etmek, yakını hâsıl etme kestirme (Çanga, 2016, s. 327) gibi anlamlarda kullanılmıştır. İsim formatında ise sanı, tahmin, kuruntu ve vehim olarak kullanılmıştır (Akto, 2020, s. 67).

Kur'an-ı Kerim de zandan bahseden birçok ayet vardır (Yunus10/36, Necm 53/23, 27,28) Çünkü din insanları kişiliği kuruntular üzerine bina eden zandan sakınmayı öğütler (Enam 6/57, Bakara 2/11). Bir şeye inanmadan ve yaymadan önce o bilginin doğruluğundan emin olunmasını emreder. Emin olmadan bir bilgiye inanmayı ve onu yaymayı yasaklar.

Zan hüsn-ü zan ve sü-i zan olmak üzere iki türdür. Hüsn-ü zan bir kimsenin ya da bir hadisenin iyiliği hakkında oluşan vicdani kanaate denir. Sü-i zanda hüsn-ü zannın zıddı olarak bir kimsenin ya da bir hadisenin kötülüğü hakkında oluşan vicdani ve zihni kanaate denir. Kendi aralarında çeşitleri bulunmaktadır fakat konumuz gereği hucurat süresinde bahsedilen sakınılması gerektiği emredilen sü-i zanna değineceğiz

Zan kesin bilgi ile şek veya vehim arasındaki orta yerdir. Güçlü veya zayıf bir iz belirtisi nedeniyle sonradan akla gelen düşünce veya kanaattir (Derveze, 2014, s. 472). Nedeni olmadan başkasını suçlamak hiçbir delil yokken bir kişi hakkında hükümde bulunmak anlamlarına gelmektedir (Ateş , 1989, s. 526).

Hucurat süresinin bu ayetin de zannın birçoğundan kaçının denmekte. Bundan ötürü hangi zannın kötü hangi zannın da yasaklanan zanna girmediğini bilmemiz gerekiyor. Onunla ilgili Taberi, Kurtubi gibi tefsir âlimleri şöyle ayırma gitmişlerdir (Çağrı, 2014, s. 121).

1. Zannın bazıları güzel bulunmuştur. Allah, peygamberler, İnananlar hakkında hüsn-ü zanda bulunmak bu kategoriye girebilir.
2. Hiçbir çözüm ve çere bulunmadığı zamanlarda başvurulmak zorunda kanılan zan. Örneğin mahkemelerde şahitler hakkında gereken inceleme yapıldıktan sonra elde edinilen bilgi doğrultusunda hüküm vermek. Mutlak gerçek bilinmediğinde şahitlerin ifadesi doğrultusunda hüküm vermek gerekli olmaktadır.
3. Diğer günah olmayan bir zan türü de şöyledir. Bir kişiye veya topluluğun yaşayış ve karakterlerin (Mevdudi, 1986, s. 451) de veya davranışlarında ve başkaları ile ilişkilerinde güzel düşünmeye değer olmayan görüntüler varsa ve iyi düşünmemek için geçerli nedenler varsa bu zannın günah olmadığı ifade edilmiştir.
4. Gerçekte olan zandır. Bir kişinin hiçbir sebep veya yeterli delili ve kaynağı olmadan su-i zan da bulunmasıdır. Karşısında ki kişiye karşı kötü düşünceler ve duygular beslemesidir. Ayette yasaklanan zan da budur. Hakkında gerçek bir alamet ve açık bir sebep bulunmayan bütün kötü zanlar haramdır ve bunlardan kesinlikle kaçınılması gerekir. Eğer hakkında zanda bulunan kişi iyi olarak biliniyorsa ve güvenilir bir kişiliğe sahipse o kişi hakkında kötü düşünülmesine sebebiyet vermek haramdır (Zemahşeri, 2018, s. 322).

Kötü zan pek çok Kötülüğün sebebi olabilir. Karşıdan bir şey şeklen çirkin, hoş olmayabilir. Hz Muhammed “Mümin hakkında hayır zan da bulununuz” buyurmuştur. Zanna kişi elinden geleni yaptıktan sonra başvurmalıdır. Bir kişi hakkında zan da bulunmadan önce o kişinin araştırılmamasını da Allah emretmektedir (Er-Razi, 1995, s. 228).

Kötü zanalardan temizlenmiş, arındırılmış bir ruhun huzur bulacağını ayetten anlıyoruz. İnsanlar toplum içinde temiz kalmalıdır. Özgürlükleri korunmalı ve saygı duyulmalıdır. Yaptıkları şeyin doğru ya da yanlış olduğu kesin olarak bilinmeden kimse hakkında hüküm verilmemelidir (Kutup, t.y., s. 502). İçin de bulunduğu durum kişi hakkında bazen doğru bilgi vermez. Görünen bazen olandan çok farklı bir durum olabilir. Bundan dolayı peşin hükümlü olunmamalı ve kesin yargılardan kaçınılmalıdır.

Kötü zanda bulunulmasını yasaklayan ayetin devamında tecessüsü de yasaklıyor. Tecessüs gizli olan kusurların ve mahrem şeylerin araştırılması, gizlenen şeyleri açığa çıkarmak anlamlarına geliyor (Zuhayli, 2005, s. 480). Ayet beraber değerlendirildiğinde zan da bulunma zan da bulunmamak için merak ettiğin şeyi açığa çıkarmak, kanıt bulmak içinde insanların gizlediği ortaya çıkmasını istemediği şeyleri de araştırma, peşine düşme anlamlarına gelmektedir.

2.6.3.2. Ayet Bağlamında Psikolojide Zan

Günlük yaşam içinde insan sürekli hem çevresiyle hem de kendisiyle etkileşim içinde olur. İnsanın bu etkileşim şekli kendine özgü duygu, düşünce ve davranış biçimleri geliştirir. Bu davranışlarının da temelinde geçmişte getirdiği içsel birçok duygusal etken yatmaktadır (Cüceloğlu, 1999, s. 37). Zan, ön yargı da bu duygusal etkinin getirdiği olumsuz sonuçlardan biridir.

Verdiği mesajın tamamı insanı muhatap alan ve bu yönde insanlara kılavuzluk eden Kur'ân-ı Kerîm'in içindeki kavramlar aslî anlamıyla beraber birden fazla anlamı da içerebilmektedir. Yine Kur'ân' da, bir kavramın birden fazla anlamı olurken bazen de bir den fazla kavramın tek bir anlamı olmaktadır.. Zann da Kur'an da farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ama incelediğimiz yukarıda ki ayette su-i zandan bahsetmektedir. Zan psikolojide daha çok ön yargı, sanı, paranoid gibi benzer anlamlarda kullanılmıştır. Psikolojik olarak zan kelimesini incelediğimizde bu kelimeler karşımıza çıkmaktadır. Burada da hepsini ortak sonuçlarını inceleyeceğiz.

Zan ihtimaller üzeri kurulan bir hükümdür. Somut delillerle desteklenmediği müddetçe kesinlik ifade etmez. Bir insanın iç dünyasında neler düşündüğünü, gerçek niyetini, kalbinde olanı en doğru Allah bilebilir. İnsan kulakları ile duymadığına, gözleri ile görmediğine kesin olarak inanmamalıdır. Daha çok alıngan ve aşırı duyarlı olan kişilerin ihtimallerle insanlar hakkında hüküm verdikleri gözlenmiştir. Örneğin; yolda yürürken bir tanıdığınıza denk geldiniz ve selam verdiniz. Fakat karşınızda ki kişi sizin selamınızı almadı. Eğer sü-i zanna yatkın bir kişi ise şu şekilde düşünceler barındıracaktır.” Demek ki gerçek arkadaş değiliz. Ya da zaten şöyle şöyle bir insandı. Veya kendini beğenmiş gibi yargılarda bulunacak. Hüsn-ü zanna yatkın biri ise galiba beni fark etmedi. Ya da böyle davranmasında benim şu anlık bilmediğim bir nedeni vardır gibi düşünceler aklına gelir. Bu iki düşünce arasında insanın kişiliğini

etkileyen ve belirleyen bir çok sonuç çıkarılabilir. Sü-i zanna sahip insanlar olumsuz düşünceler ile hüküm verirler daha çok. Bu da onların insan ilişkilerini olumsuz yönden etkiler (Tarhan , 1998, s. 38).

Psikolojide su-i zan ile yakın anlamda olan paranoid kişilik bozukluğu bu konuda dikkat çekmektedir. Paranoid; Aşırı kuşkucu, daima kötülük edileceği beklentisi içerisinde olan, alıngan ve genellikle korkak hatta ödle, bazen de tersine küçücük bir şey için saldırıya geçen, herkesin kendisiyle uğraştığını zanneden kişilerdir. Yetişkinliğin ilk dönemlerinde başlayan ve değişik koşullar içinde ortaya çıkan, başkalarının davranışlarını art niyetli olarak yorumlayıp sürekli bir güvensiz ve kuşku içinde olma halidir (Çakır, 2009, s. 147).

İnsan gizli olan, saklı tutulan şeylere karşı her zaman merakı daha fazladır. Bu gizli bilgilerden ya da saklanan şeylerden korktuğu gibi onları açığa çıkarma arzusunu da içinde barındırır. Ve o saklı olanı açığa çıkarıp onun hakkında bilip bilmeden yorumlar yapabilir (Cemil, 1970, s. 10). İslam dini de bunu yasaklamıştır. Kesin bilgiye dayanmayan şeylerle hüküm vermeyi doğru bulmamıştır. Çünkü zan'ın, tecessüsün birçok zararı hem bireye hem topluma vardır. Zan'ın hem bireysel hem de toplumsal sonuçlarını şu şekilde maddeleyebiliriz.

1. Suçlayıcılık: Kötü düşünceye sahip bir kişinin başkalarından meydana gelen davranış ve sözleri de çoğu zaman kötüye yorar. Onun davranışlarından, kişiliği hakkında yorum yapmaya ve kanaat sahibi olmaya çalışır. Ahlakını beğenmeyerek, onu kötüler. Hakkında zan yürüttüğü kişiyi olduğu gibi değil, kendisinin onu anladığı gibi anlatır. Bu da onu gıybeteye götürür. Bu kötü zan nedeniyle ferdî ve bireysel anlamda başlayan olumsuz durum topluma da sıçrar. Toplumun güvensizliğine ve ahlaki bozulmaya neden olur. Birbirini suçlayan, kınayan, yersiz ve hakaret kastıyla eleştiren bir toplum meydana gelir.

2. Güvensizlik: İnsanlar arasında ki güvene zarar verir. Zan ile hareket eden kişi karşısındaki insanı suçlayıcı bir şekilde davranır ve o kişide o suçladığı gibi değil veya suçladığı şeye sahip değilse karşılıklı güven azalır.

3.Ferdilik ve keyfilik: Sü-i zannın getirdiği olumsuzluktan biride ferdilik ve keyfiliktir. Sü-i zan besleyen insanlar daha çok kendi odaklıdır. Başkalarını üzmemekten, kırmaktan endişe duymazlar. Kendi odaklıdırlar. Kendi menfaatlerine dokunulduğu

zaman her şeyi mubah kabul ederler. Bu da toplumda bencil empati yeteneğini kaybetmiş insanların oluşmasına neden olur.

4. Aile İçi Problemler: Aile de eşler arası mutluluğun en önemli faktörü eşlerin birbirine olan güvenleridir. Eşler arası güven azalırda orada sıkıntılar baş göstermeye başlar. Günümüzde meydana gelen aile içi fiziksel ya da sözel şiddetin ve buna bağlı olarak boşanma vakaları incelendiğinde eşlerin birbirlerine karşı kötü zan beslemeleri neticesinde araların da olan sevgi ve güvenin kaybolması gösterilebilir (Komisyon, 2014, s. 25)

5. Dini Hassasiyetleri Köreltmesi: Sü-i zan insanların sahip olduğu dini hassasiyetleri köreltir. Kişinin maneviyatının eksilmesine neden olur. Tam tersini de düşünebiliriz. Maneviyat azaldıkça kişi yanlış düşünüş, hal ve hareketleri yapmaya daha yatkın hale gelir. Kötü zan da maneviyat eksikliğinden doğan bir hastalıktır. Hucurat süresi ve pek çok ayette insanlar hakkında kötü düşünmek ve emin olmadan yargılamak yasaklanmıştır.

6. Bireyin Psikolojisini Etkilemesi: İnsanlara karşı kötü kanaat besleyen kişinin, vicdanında kötülediği kişi hakkında üstünlük kurma eğilimi göstermesi kişinin doğasında bulunan psikolojik bir gerçektir. Bu nedenle çeşitli tedbirlere başvurulmadığı ve önlemler alınmadığı zaman bunun bir huy ve alışkanlığa dönüşmesi muhtemeldir. Alışkanlığa dönüştüğü zaman ise bu büyüklenme ve üstünlük kurma eğilimi sadece zannını yaptığı kişi ile sınırlı kalmayıp, başkalarını da kapsayacak şekilde devam eder. İyi niyetli insanların diğer insanlara karşıda iyi şeyler düşündükleri gözlenmiştir. “Güzel düşünen güzel görür” sözünün de aslında bu bağlamda ilişkilendirmek mümkündür (Aydın H. , Kur'an'da İnsan Psikolojisi, 1999, s. 80). Başkalarına karşı büyüklenmek, küçümseyici, tahkir edici alışkanlıkları tetikleme ihtimalini doğurur. O halde kötü zan genelde olmasa da bazı durumlarda büyüklenmeyi, büyüklenmek ise küçümsemeyi ve aşağılamayı doğurur. Zira Şeytan'ın, Hz. Âdem (a.s)'e karşı, ateşin topraktan üstün olduğunu zannederek üstünlük kurma çabası onu ve neslini küçümsemeyi gerektirmiştir. Bu üstünlüğe kapılıp kibirlenmesinden dolayı da Allah Teâlâ emretmesine rağmen Âdem (a.s)'e secde etmemiştir (Karali, 2017, s. 59).

Yukarıda sü-i zan'ın bireysel ve toplumsal zararlarını gördük. Şimdide Sü-i zandan nasıl kurtulabiliriz. Bu kötü davranışı nasıl engelleriz onu görelim.

Sü-i zandan kurtulmanın yolları:

1. Kalbe gelen duyguyu akıl ve vicdanın onaylayıp onaylamadığına bakmak. Eğer bu duygu iyi ve doğruysa akıl ve vicdan bunun en güzel kararını verir.
2. Eğer mantığınız düşündüğünüz şeyi onaylamıyorsa konuyu tekrar gözden geçirmek.
3. Kesin kanaat haline gelmeden önce kuşku, vehm ve kuruntu olabileceğine öncelik vermek.
4. Sü-i zann' a sebep olan olabilecek bir olay ya da düşünce ise aksi ispat edilmedikçe yanlış olduğunu varsaymak.
5. Bir kişi hakkında akla gelenden emin değilse bilen birine sorup, araştırmak.

2.6.4. Gıybet

Yukarıda ele alınan hucurat süresinin devamında gıybet den bahsetmektedir. *“Birbirinizin gıybetini yapmayın. Hiç sizden birisi ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkunuz. Şüphesiz Allah tövbeleri kabul edici ve çok merhamet edicidir”* (Hucurat, 49/12).

Bu başlık altında gıybetin İslam dini açısından insana ne gibi zararlar verdiğini, neler kaybettirdiğini ele alınacaktır. Sözlükte anlamı “uzak durmak, gözden kaybolmak, açığa çıkmamak” gibi anlamlara gelir. Sözcüğün kökü açısından gayb isimdir ve hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmektedir. Terim olarak ise genelde “kötü sözlerle anma” şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Çağrı, 1996, s. 64). Başka bir tanımda “kendisinde bulunsa bile kardeşini hoşlanmayacağı şeylerle anmandır” şeklindedir (Eş- Şevkani, 2013, s. 24). İletişim biliminde ise dedikodu, birinin başkasına üçüncü bir kişi hakkında bir kazanç edinme maksadıyla ileti göndermesi olarak ifade edilmiştir (Mutlu, 1995, s. 88).

Hz. Muhammed gıybeti şu şekilde tanımlamıştır. “Gıybet kardeşini hoşlanmadığı bir şekilde anmandır.” Sahabe eğer o söylediğimiz şey onda varsa dediği zaman Hz Muhammed “söylediğin şey onda varsa gıybet etmiş olursun. Eğer söylediğin şey onda yoksa iftira etmişindir (Canan, 1991, s. 128).” Burada kişinin arkasında söylenen söz doğru dahi olsa gıybet olacağını görüyoruz. Kriter söylenen sözün, hakkında

söylediğimiz kişi duyduğunda hoşuna gidip gitmemesidir. Başka dünya âlem de bilse o söylediğimiz doğru ama yine de arkasından söylüyorsak ve hoş olmayan bir şeye onun gıybet olacağı. Gıybet ayette başka bir kimsenin şeref ve onuruna dil uzatma olarak görüldüğü için en çirkin davranışa benzetilmiştir (Zuhayli, 2005, s. 473).

Kur'an-ı Kerim de gıybet, dedikodu ile ilgili başka ayetlerde bulunmakta hepsinin ortak özelliği olumsuz kişilik sahibi insanların özelliklerin den bahsediyor olması. “(*İnsanları*) diliyle Çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her fesat kişinin vay haline! O ki mal yıgıdı onu saydı durdu. Malının kendisini ebedi yaşatacağını sanır (Hümeze, 104/1-3).” Başka bir ayette “*Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp, söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları var diye, sakın boyun eğme* (Kalem, 68/14).” Ayetler başkası hakkında olumsuz düşünceler besleyen, bunları yayan kötü niyetli insanların ne kadar da Allah katında sıradan, basit, değeri olmayan olduklarını bildiriyor.

Gıybetin tanımına bakıldığı zaman gıybet edenin karakteri hakkında bir ipucu veriyor. Gıybet eylemini gerçekleştiren kişi söylediği sözleri gıybet ettiği kişinin yüzüne söylemeye cesaret edememektedir. Gıybetini yaptığı kişinin vereceği tepkiye karşı kendisini korumaktadır. Bu da gıybet eden kişilerin korkak bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Mir, 1996, s. 70). Kendine güvenmeyen insanların yaptığı bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Korkaklık, kendine güvensizlik, sü-i zanda bulunma bunlar paranoya davranışlarıdır. Gıybetin ilk aşaması aslında zanda bulunmaktır. Daha sonra gıybet olgusu ortaya çıkmaktadır (Tarhan , 2001, s. 83).

Dedikodu konusunun içine çok şey girer. Kişinin dış görünüşü, ırkı, ahlâkı, mesleği, inancı, elbisesi, evi, aracı ve benzeri şeyler olabilir. Gıybet, manevi ve ahlâki açıdan güçsüz ve bu ilkelere çerçevesinde düşük seviyede olan kişilerin başvurduğu bir davranıştır. Gıybet sadece kişiye yönelik bir dezenformasyon değil aynı zamanda bir ailenin, toplumun hatta bir milletin bütün mensuplarını rencide edebilir. Gıybet edenler aile içinde ve toplumlar arasında huzursuzluk, kırgınlık hatta büyük sorunlara dahi yol açabilir. Hakkında gıybet edilen kimse hakkını helal etmedikçe kişi gıybetin kesinleştirilmiş cezasından kurtulması mümkün değildir. Gıybet birçok şekilde yapılabilir. Söz, yazı, şiir ve hareket ile yani el, kol, göz, kaş işaretleri ile de

yapılabilir. Gıybet eden kişi, içindeki kötü düşüncesini işaretlerle de dillendirebilir (Kiraz , 2007, s. 323).

Kur'an, insanları gıybet alışkanlığından uzaklaştırmak için bir tür vicdan eğitimi önermiştir. Vicdanın sesini dinleyen duyarlı kişilerin gıybet ettikleri zaman rahatsız olacaklarını ve vicdanları onları vazgeçireceğine dikkat çeken Kur'an, bu ikazını mübalağa, teşbih gibi çeşitli anlatım teknikleri kullanarak dile getirmiştir. Yüce Allah'ın gıybet etmeyi ölü ete benzetmesinin nedeni insanların bundan nefret etmesini yol açmaktadır. İnsan eti yemek herkesin tiksineceği bir durumdur ve dini değerlere göre de yasak olan bir şeydir (Kasapoğlu, 2017b, s. 184). Burada sıradan insan eti bile değil ölmüş kişinin etinden bahsedilmesi ve o kişinin öz kardeşi kılınması gıybet etmenin ne kadar çirkin bir davranış olduğunu gösteriyor (Zemahşeri, 2018, s. 326). Kur'an ölü eti yemek ile gıybet yapmayı beraber kullanması inananların bilinçaltına gıybete kötü bir fiil olarak yerleştirmiştir. O kadar kötü bir fiil ki insanın bir başkasının etini yemeyi düşünmesi bile ne kadar iğrenç geliyor bu kadar iğrenç bir fiile benzetmesi gıybet fiilinin ne denli Allah katında hoş karşılanmadığını gösteriyor.

Bir kişi gıybet yapabilmek için ilk olarak gıybetini yapacağı kimse hakkında sü-i zan ve tahminde bulunarak işe başlar. Bu tahminlerini desteklemek için o kişi hakkında bilgiler elde etmeye çalışır. Bulduğu bilgileri kendine göre yorumlamaya, çıkarımlar yapmaya başlar buda gıybetin yolunu açar. Kur'an da yukarıda da açıkladığımız gibi önce sü-i zannı sonra tecessüs ve en sonda gıybete yasaklaması gıybete giden yolları engellemekte büyük katkı sağlamaktadır (Kasapoğlu, 2017b, s. 187). Zan da bulunmayan kişi insanların özel hayatlarını da merak etmeyecektir. Tecessüs yapamayan insanda başkaları hakkında konuşmaktan uzaklaşacaktır.

İslam dini gıybet gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmayı emretmiştir. İnsanın olgun bir kişilik yapısına sahip olmasında, olumlu şahsiyet özellikler edinmesinde din büyük katkı sağlamaktadır. Yeter ki dinin esaslarını içten inanıp onları uygulamaya bağlıdır (Peker, 1986, s. 105). Allahtan gereği gibi korkan insanlar Gıybet gibi kul hakkına giren bu kötü alışkanlığı edinmez.

Ayette gıybet yaparak insanları gizliden ve arkalarından ayıplama alışkanlığını olumsuz, inkârcı insanların özelliği olarak göstermektedir. Bundan dolayı dedikodu alışkanlığı inanan bir insanda bulunmaması gereken bir özelliktir. İnanan insan gıybetin

inkârcı insanın bir özelliği olduğunu aklından çıkarmayıp bu davranışı yapmamaya azami dikkat etmelidir. Kur'an birçok ayette inkârcıların özelliklerinden saymıştır gıybet gibi kötü alışkanlıkları. Bundan dolayı Müslümanların bu gibi davranışlardan uzak durmalarını emretmiştir (Kasapoğlu, 2017c: 300).

Kuran ahlâkından uzak yaşayan emir ve yasaklarını dikkate almayan insanlar arasında olağan hatta bir eğlence olarak görülen dedikodu, göz ardı edilecek bir tutum değildir. Bu davranışı sürekli yapan insanlar zamanla farkında olmadan artık bunun bir yanlış davranış olduğunu bile hissetmemeye başladığı ve her fırsatta dedikodu yapmaya devam etmek istediği görülmektedir. Dedikodu insanlar arasında kini, öfkeyi ve nefreti alevlendirdiği söylemek mümkündür. Basit konular bile dedikodu yüzünden daha büyük ve önlenmez problemler haline gelmektedir. Buda tartışmalara kavgalara neden olur. Dedikodu yapmak tek başına sorunlu bir karakter biçimi olduğu gibi aynı zamanda da insanların vakitlerinin boş ve amaçsız geçmesine sebebiyet vermektedir. Faydalı ve anlamlı tartışmaların yerine yapılan anlamsız, hiçbir fayda sağlamayan sadece zaman kaybı olan bu kötü eylemi inanan insanlar bir alışkanlık haline getirmemelidir.

Kur'an incelediğimiz bu surede gıybeti davranış bozukluğu olarak açıklamaktadır. Ayetin başında kötü zandan, ardından sırasıyla tecessüsten ve gıybetten uzak durmayı bir ahlak ilkesi olarak belirtmektedir. Ayette ki bu sıralama gelişi güzel yapılmadığı görülmektedir. Önce kötü zandan sonra tecessüsten ve ardından gıybetten bahsederken burada belli bir amacının olduğu anlaşılmaktadır. Bu üç olumsuz davranış tek başına da ele alınabilir fakat birbirini etkileme özelliği de bulunmaktadır. İlk olarak kötü zan insanı başkalarının hayatlarını araştırmaya yani tecessüse yönlendirir, tecessüste gıybeti iter. Dolayısı ile bu iki davranış bozukluğunun yani zan ve tecessüsün sonucu genelde gıybeti yol açar (Kasapoğlu, 2017, s. 178).

Gıybetin haram kılınması, insanlık onurunun korunmasıyla yakından ilgilidir. İnsan hiçbir zaman başka kişilerin sınırlarına müdahil olmamalı ve hayatlarına karşıdaki kişi istemediği müddetçe karışmamalıdır. Bununla ilgili şu hadisler bize yol gösterici olmalıdır. Hz Muhammed veda hutbesinde Müslüman'ın Müslüman'a kanının, malının ve namusunun değerli gördüğümüz belde ve aylar kadar mukaddes olduğunu dile getirmiş ve bir hadisinde de *“Müslüman'ın malı, namusu ve canı başka bir Müslüman'a haramdır. Bir Müslüman kardeşini tahkir etmesi, bir kişiye şer olarak yeter (Zuhayli,*

2005, s. 482)” buyurmuştur. Yine bir diğer hadiste gıybet yasaklanmış, birbirlerinin açıkta olmayan özel hallerini araştırmak kötü görülmüş ve bir Müslüman’ın başka bir Müslüman’ın mahremine ortaya dökemeye çalışması sonucunda Allah’ında onun gizlisini açığa çıkaracağı söylenmiştir.

Gıybetten men eden ayet ve hadislerde gıybet yapmanın istisna olarak izin verildiği durumları da açıklamıştır. Normalde hoş karşılanmayan ve olumsuzluk yaratan gıybet altı durumda mubah kabul edilmiştir. Bunun sebebi de insanları zor durumda bırakmamak ve kolaylık sağlamak içindir. İslam dini kötülüğe yol açan gıybeti yasaklarken kötülük için bir uyarıcı olan gıybeti de mubah saymış, insanların üçüncü bir kişi ile ilgili bilgi alıp verebilmesi amacıyla bazı hususlarda gıybetin yapılabileceğini hadislerle belirtilmiştir. Bu altı durum şöyledir:

- 1) Zalimin zulmünü dile getirmek.
- 2) Bir kimseyi doğru yola sevk etmek, kötülüğe engel olmak için kötülük yapanın kötülüğünü başkasına anlatmak.
- 3) Alışveriş, evlilik, ticaret, komşuluk gibi sosyal hayatla alakalı şeylerde Müslümanları kandırılmaktan korumak için nasihat vermek, üstlendiği görevde liyakat sahibi olmayan, görevini ihmal veya suiistimal eden kişiyi başkalarını uyarmak için bilgilendirmek.
- 4) Fetva sorarken.
- 5) Günah veya bid’at ortaya çıkaran kişinin kötülüklerini söylemek.
- 6) İnsanın şaşılabilir, kör, topal gibi lakaplarla tanınması halinde o kişiyi tarif etmek amacıyla yapılan gıybetler mubah sayılmıştır (Nevevi İ. , 2014, s. 607).

2.6.4.1. Ayet Bağlamında Gıybetin Psikolojik Alt Yapısı

İnsan sosyal bir varlıktır. Her daim başka insanlarla iletişim halindedir. Her insanın davranışları, konuşmaları düşünceleri birbirinden farklıdır. Olaylara verdikleri tepki insanlarla iletişim şekilleri hepsi birbirinden farklılık göstermektedir. Bu davranışların, bazıları toplum tarafından kabul görürken bazıları yadırganmakta, eleştirilmekte, kınamaktadır. İnsanlarda genel olarak toplumun kabul gördüğü davranışları kendi kişilikleri ile uyumlu hale getirmeye çabalamaktadır. Fakat yine de

davranış bozukluğu diye adlandırdığımız bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Yalancılık, hırsızlık, mala zarar verme, hakaret, kavga, kurallara uymama gibi sıralayacağımız pek çok davranış bozukluğu vardır. Gıybet de bu davranış bozukluğundan birisidir. Psikolojide gıybet kavramı dedikodu kavramı ile aynı anlamda kullanılmıştır. Yukarıda tanımını verdiğimiz gıybet dedikodu başlığın da Türkçe sözlüklerde başkalarını çekiştirmek ve kınamak amacıyla yapılan konuşmalar diye tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 1999, s. 422).

Dedikodu herkesçe çok yaygın bir davranıştır. Çevremizde ki insanlara baktığımız zaman herkes az ya da çok dedikodu yapmaktadır. İnsanın olduğu her zaman ve her yerde dedikodu da var olmuştur. Dedikodu hayatımızın her alanın da her zamanında karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı dedikodu hem psikolojik olarak hem de sosyolojik olarak bireyleri ve toplumları yakından ilgilendirmektedir (Kasapoğlu, 2017b: 164).

İnsanların çoğu dedikodu yapmaktan büyük zevk alır. Dedikodu yapmadan duramazlar. Konuşmalarının çoğunluğunda başkalarının hayatlarına karışmak, müdahale etmek, çekiştirmek den kendilerini alamazlar. Kişilik olarak baktığımız zaman bu insanlar daha çok herhangi bir uğraşları olmayan, kendi hayatlarında memnuniyetsiz olan, kıskanç basit ruhlu insanlar olduğunu görürüz. Ya da rekabetçi, hırsları yüksek insanlarda da yaygındır.

Kur'an insanın kişiliğini en güzel şekilde oluşturma gayreti içerisindedir. Karakteri sağlam inançlı sevgi dolu, gayretli, empati duygusu yüksek bireyler oluşturmak istemektedir. Bundan dolayı gıybet gibi olumsuz bir davranışı inkarcı insanların özelliği içerisinde saymıştır. Ve buna yol açacak bütün etkenleri de ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Gıybeti düşük karakterdeki insanların özelliği olarak göstermiş ve inanan insana yakışmayacağını ima etmiştir. (Kasapoğlu, 2017b, s. 294)

İnsanların çoğu dedikodunun yanlış bir davranış olduğunu bilseler de bunu yapmaktan kendilerini alamamışlardır. İnsanların neden dedikodu yapma gereği duyduklarını ya da neden dedikodu yapmadan duramadıkları araştırma konusu olmuştur. İnsanı gıybet etmeye götüren birçok psikolojik etmen bulunmaktadır. İnsanların bazıları düşmanlık, öfke, nefret duygularını tatmin etmek için gıybet baş vurabilmektedir. Mesela sevmediği bir insanı o yokken başka insanlara kötü

anlatarak, eleştirerek intikamını almaya çalışmaktadır. Ya da kızdığı bir insana içindekilerini dökemediği zaman, söylemek istediklerini söyleyemediği zaman başkalarının yanında anlatarak kendini rahatlamaya çalışmaktadır.

Gıybet sorununu basite almak doğru değildir çünkü incelendiğinde insanlara büyük zararlar vermektedir. Gıybet zararsız bir davranış gibi algılsa da insanın hayatını geri dönülemez bir nitelikte olumsuz sonuçlar yaratan bir fiildir. Gıybet yapıldığı esnada insanlara eğlenceli gelmektedir. Çünkü gıybet çoğu zaman insanda gerçekten de var olan şeyleri kişinin arkasından konuşmak bir başkasına aktarmaktır. Bu ise olanı olduğu gibi söylemek kabilindedir ve kişiye başkalarının kusurlarını öğrenmek şansı verdiği için kişi bu durumdan zevk almaktadır. Bu durumdan zevk ve keyif alan insanlar bunu çevresine de yayarak aynı etkinin diğer insanlarda da oluşmasına sebep oldukları gibi bir halka şeklinde kişiden kişiye bulaşan bir gıybet salgınının oluşmasına sebep olurlar. Bu da koca bir toplumun felakete sürüklenmesine dahi sebep olabilir. Çünkü her günaha olduğu gibi gıybette de bir albeni ve bağımlılık söz konusudur. Bu ilgi cezp edicilik insanları çok kolay bir şekilde bu günaha sürüklemekte, yaptıkları fiilin olumsuz etkilerinin dahi unutturmaktadır. Böylece koca bir toplum basit zaafaların esiri olup, hoşgörüden, affedicilikten, merhametten, güzel huyluluktan mahrum yeni nesillerin meydana gelmesine neden olacaktır (Musahan, 2016, s. 296).

İnsanları gıybet yapmaya götüren pek çok etmen vardır. Kıskançlık duygusu gıybet yapmaya götüren büyük etmenlerden birisidir. Kıskançlık birinin başka birine göre üstünlük gösterdiği ya da sevilen birinin başkası ile daha fazla ilgilendiğini görünce takılan tutum ve duygunun yansımasıdır (Enç, 1974, s. 107). İnsanların neredeyse hepsinde bulunan kıskançlık duygusu bazı insanlarda çok daha fazla bulunmaktadır. Bazıları bunu kontrol altında tutup olumsuz bir davranışa dönüştürmezken bazıları bu duyguyu yönetemeyip bazı davranışsal bozukluklara sebebiyet vermektedir. İşte gıybette bu kıskançlık duygusunun bir yansıması olarak ortaya çıkabilmektedir. İnsanlar kıskandığı kişiye kin duymaya, zarar vermeye daha fazla meyilli olmaktadır. Ona zarar verecek, incitecek şeyleri yapmaktan mutluluk duymaktadırlar. Bazı söylemek istedikleri şeyleri yüzlerine söyleyemedikleri zaman da gıybet edip onların arkalarından çekiştirerek içlerini rahatlatmaya çalışmaktadırlar.

Bazen de çekemedikleri için o insanın başarılarını, zenginliklerini kötüleyerek tatmin olmaya çalışmaktadırlar.

Diğer etmende alışkanlıktır. Gıybet etmek zamanla bir alışkanlığa dönüşebilmektedir. Kötü madde kullanımı nasıl bağımlılığa dönüşüyor ve kullanan kişiye zamanla normalmiş gibi geliyorsa dedikodu da zamanla onu yapan kişinin hayatında gayet sıradan ve normal bir durummuş gibi gelmektedir. Ruhsal bir hastalık olan gıybet bir alışkanlığa dönmeden ondan kurtulmak gerekir. Tamamen hayatında gıybet olgusunu çıkarmak mümkün olmasa da en asgari seviyeye de tutmak mümkündür.

Gıybete götüren sebeplerden biriside öfkelenmektir. Bir kimse öfke duyduğu kişinin gıybetini yapmaktan hoşnut olur. Karşısında ki kişiye olan kızgınlığını bu şekilde atmaya çalışır. Öfkelenildiği kişiye yüzüne karşı söyleyemeyeceklerini başkalarının yanın da söyleyerek kendisini rahatlatmaktadır.

Kişinin kendisini daha değersiz görmesi de gıybet yapmasını tetikleyen bir etmendir. Kendi hayatında memnun olmayan kişiler daha çok zamanlarını başka insanların hayatlarını araştırmak ve yorumlamakla geçirirler. Bunun altında yatan temel etken ihmal edilmişlik duygusudur. İhmal edilmiş insanlar zamanla bu duyguların bastırma için herkesten daha çok şeye sahip olmak isterler. Ve insanların sahip olduğu şeylerle daha fazla meşgul olurlar (Adler, 2012, s. 50).

2.6.4.2. Gıybet Yapmanın Engellenmesi

Dedikodu bağımlılık yapan ciddi bir ruhsal rahatsızlıktır. Bu rahatsızlıktan tamamen kurtulmak mümkün değildir. Dedikodu alışkanlığından kurtulmak için birçok yöntem bulunmaktadır. Dedikodu alışkanlığından uzak kalabilmek için Kur'an bize bazı yollar sunar. Kur'an'ın önerdiği bu yöntemlerden bazıları şunlardır.

İlk olarak dedikodunun Kur'an da kesin olarak yasaklandığını, Allah'ın hiç hoşlanmadığı ahlaki bir bozukluk olduğunu fark etmek gerekir. Kur'an gıybeti ölmüş kardeşinin etini yemek kadar iğrenç bir fiile benzetmektedir. Başka ayetlerde (Kalem, 68/8-16) de inkârcı insanların özellikleri arasında sıralamaktadır. İnanan bir insan da bunu aklından çıkarmasa gıybet gibi zayıf karakterdeki insanlar başvurduğu bu fiili en asgari düzeye indirebilir. Dinin emir ve yasaklarına riayet eden bir insan gıybet gibi

çirkin bir fiili de yapmamak için büyük çaba sarf eder Bundan dolayı din ahlaki erdemlerin oluşmasında büyük rol oynar.

Diğer yapılması gereken olumlu insanlarla beraber vakit geçirmek ve olumsuz insanlardan uzak kalmak gerekmektedir. Dedikodu yapmayı kendisine alışkanlık yapan ve konuşmalarının çoğunluğunda başka insanları çekiştirip onların hayatlarından bahseden, eleştiren insanlarla beraber bulunmak zamanla bu alışkanlığı kişinin de kazanmasına neden olur.

3. Üçüncü olarak sadece gıybet yapmamak değil yapılan ortamlarda da bulunmamak ya da yapan kişileri uyarmak gerekir.

4. Dedikodu yapmayı zayıf karakterdeki insanların bir alışkanlığı olduğunu fark etmek olmalıdır. Zayıf karakterdeki insanların başkalarının hayatlarıyla daha fazla ilgilendiklerini, onların hayatlarına daha fazla merak ettiklerini ve bunun içinde bilgi almak amacıyla insanlarla sohbetlerin de daha çok onların hayatlarından bahsettikleri (Kasapoğlu, 2017b, s. 187)bilmeleri gerekmektedir.

5. Empati yetisi düşük insanlar başkasının gıybeti daha rahat yapmaktadırlar. Bundan dolayı empati duygusunu geliştirmekte gıybet alışkanlığını ortadan kaldıracabilecek bir yöntemdir. Empati kişinin kendi duygularını değiştirmeden karşı tarafında duygularını fark edip o şekilde davranmasıdır (Tarhan , 2017, s. 163). Empati kuran insan başka bir insanın gıybetini yaptığı zaman kendisini onun yerine koyup başkalarının da kendi gıybetinin yapmasından hoşlanmayacağını bilir Ve gıybetini yaptığı insanın bundan haberdar olursa nasıl bir duygu durumuna geleceğini düşünür.

Kur'an vicdanı harekete geçirerek kişiyi dedikodu davranışından uzak tutmaya çalışmaktadır. Kullanılan tasvirler ve kavramların ifade biçimleri vicdan eğitimi aracılığı ile dedikodu davranışının önlenmesi amacına yöneliktir. Dedikodu yapan kişi vicdanın sesini dinlediğinde yaptığı bu fiilden memnuniyet duymayacaktır. Tam tersi, antipati, nefret, tiksinti, soğukluk duyguları benliğine hakim olacaktır. Kur'an 'ın amacı dedikodu yapmaya niyetlenen ya da yapan kimselere bu tecrübeyi yaşatmak ve onları dedikodudan vazgeçirmektir (Kasapoğlu, 2017b, s. 187). İncelediğimiz hucurat süresinin bu ayetinin son kısmında Allah'ın affedici olduğunu ve pişmanlık duyup aynı hataları tekrar yapmadığı müddetçe affedeceğini söylemekte.

2.6.5. İnsanların Farklı Cins, Irk, Topluluk Halinde Yaratılmasının Temel İlkesi

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Sizin Allah nezdinde en üstün olanınız, Şüphesiz takvaca en üstün olanınızdır. Muhakkak ki Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”

Hucurat süresinin bu ayetine baktığımız zaman Allah’ın kendi katında insana nasıl baktığını görmekteyiz. Çünkü ayette Ey insanlar diyerek başlaması bütün insanları hiçbir ayırım yapmadan yaratılış bakımından aynı gördüğünü anlayabiliriz. İster erkek olsun ister kadın ya da hangi millettense, kabileden olursa olsun insan kategorisine girdiğini görünüş olarak ve sahip olduğu kabile, millet olarak hiçbir önemi olmadığını görmüş oluyoruz. Eğer Allah kadın da nasıl daha üstün olacağımızı merak ediyorsak ayetin devamında üstünlüğün sadece takva ile olabileceğini anlıyoruz. Ama bu üstünlüğü belirlemek ve insanların hangisinin daha takvalı olduğunu tespit etmekte yine Allah’ın bilebileceği bir şey olduğunu *“Allah her şeyi bilen ve haberdar olandır”* sözünde görüyoruz. Bu ayet Hz. Bilal’in Mekke’nin fethedildiği günde Kâbe'nin üstüne çıkıp ezan okuduğu zaman buna gören Haris b. Hişam adlı birinin *“Bu simsiyah köle mi ezan okuyor!”* dedikleri zaman nazil olduğu bildiriliyor (Çetiner, 2002, s. 828-829). Hz. Muhammed bu ayetin nazil olmasıyla birlikte bir hutbe dile getiriyor. Bu hutbede atalara yönelik övgü reddedilmiş ve insanlar arasındaki sınıfsal ayırım yok sayılmış ve sadece Allah’a sıkıca bağlı olanlar ve ona isyan edenler şeklinde bir ayırımın olduğu söylenmiştir. Tüm insanların ortak ata Adem’den geldiği vurgulanmıştır. İnsanlar yalnızca cins, kabile, millet açısından birbirinden farklıdır ve aralarında üstünlük yoktur denilmiştir.

Allah, insanı en güzel şekilde yaratmıştır (Tin, 95/4) Ve aynı ana-babadan yaratmıştır (Nisa, 4/1, Hucurat, 49/13). Herkes yaratılış bakımından eşittir. Kimsenin başka bir insana, hiçbir kavmin, boyun ve kabilenin bir diğerine üstünlüğü yoktur. Yaratılış olarak fark sadece insanların, yetenek, zekâ, dış görünüş, mizaç, yönlerinden bulunmaktadır(Nisa, 4/32, en’am, 6/165, Nahl, 16/71, İsrâ, 17/84). İnsanların farklılıklarının olumlu ve olumsuz yansımaları olabilmektedir. Örneğin biyolojik ve genetik olarak farklılık gösteren insanlar farklı coğrafyalarda, farklı iklim ve koşullarda yaşayabilmektedir. Her insanın kendine özgü becerileri, imkânları, zevkleri vb. olduğu

gibi her milletin de kendine has özellikleri vardır. Ekonomik ve teknolojik alanda gelişme ile medeniyetlerin oluşması insanlar arasındaki bu farklılıkların ürünüdür (Çalışkan N. , 2017, s. 398). Bu farklılıklarda Allah'ın varlığının ve gücünün delillerindedir (Rum, 30/22).

Ayette Allah'ın insanları farklı cinsten farklı milletten farklı kabileden yaratmasının sebebini tanımak, dost olmak, iyi geçinmek için olduğunu ifade ediyor. Evrene baktığımız zaman hiçbir insanın başka bir insana benzemediğini görmekteyiz. Her insanın kendine özgü, ten rengi, göz rengi, kişiliği bulunmaktadır. Bunun sebebi aralarında karmaşa, savaş, kaos olsun diye değil birbirini tamamlamak için olduğunu görmekteyiz. Biz insanlar için diğer insanların dış görünüşleri, milletleri, kabileleri bir üstünlük olarak belirleyici olabilmekte ama Allah katında bu değerlerin hiçbir anlam ifade etmediğini biz insanlar için de etmemesi gerektiğini anlayabiliriz. Bizi yaradan isteseydi herkesi aynı kabileden aynı şekilde yaratırdı bunu yapmaması bizim de kimseye karşı bir üstünlük taslamamız gerektiğini ifade ediyor. Bu ayetten önceki ayetlere baktığımız zaman Allah insanları birbirleriyle alay etmemesini gıybetin yapmamasını, kötü zanda bulunmamasını emrediyor. Çünkü bunların hepsinin temelinde kendini beğenme, başkalarını küçümseme yatıyor. Ayetin devamında da kendini beğenmenin anlamsızlığını ifade etmek için de herkesin yaratılış bakımından aynı olduğunu hiç kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığını dile getiriyor.

İnsanlığın atası birdir, aynı özden yaratılmışlardır. Hem köken hem de biyolojik özellikler bakımından bütün insanlar aynıdır. Bundan dolayı kimsenin kimseyi aşağılama ya da kendini daha üstün görmesi doğru değildir. Kök itibarıyla kardeş olan bu insanların farklı milletlerden, kabilelerden olmasının sebebi tanışıp, ortak özelliklerine dayalı olarak birleşip, yardımlaşarak yaşamaları içindir. Bu anlamda din önemli ve etkili bir değer ifade ettiği için, birleştirmede de ayrıştırmada da kullanılabilir. Aynı dine inananlar kişileri kardeş kabul ederler ve çoğunlukla diğer özelliklerdeki aynılık bu özel ilişkiyi aşamaz. Dinin insana kazandırmayı hedeflediği çok önemli özellik ahlakıdır(takva), insanlar arasındaki üstünlüğün, üstün değer ölçütü ahlak olmalıdır. Bu ölçütü genel mana da belirleyen de Allah'ın olması gerektiği unutulmamalıdır (DİB, 2007, s. 98).

Cahiliye dönemine bakıldığı zaman kavmiyetçiliğin bir üstünlük ve vesilesi yapıldığını görüyoruz. İnsanların soylu, zengin, tanınmış bir kabileye sahip olmaları onları diğer insanları küçümseme, emri altına alma hakkı veriyordu. Bundan dolayı Hz Muhammed veda hutbesin de Rablerinin ve atalarının tekliğine vurgu yapmış kimsenin kimseye üstünlüğünün bulunmadığını ve üstünlüğün takvada olduğunu vurgulamıştır..

Yukarıda ki ayet tüm insanları hitap ederek tüm zamanlarda, bütün dünyayı içine alan ırkçılık, kavmiyetçilik anlayışını düzelmektedir. Nesil, dil, renk, millet her dönemde en eski zamanlardan günümüze kadar var olup insanları kendi araların da küçük küçük bir takım daireler çizdirmiştir.

İnsanlar kendi dairesi içinde olanı kendinden kabul edip dairenin dışında kalanı kendinden ayrı kabul etmiştir. Bu daireler herhangi bir akıl, mantık, ve ahlak temeli üzerine değil, yaratılış tesadüflerinin temelleri üzerine çizilmiştir. Bu da zamanla kendinde olanı daha fazla sevmeye onlarla daha fazla yardımlaşmaya onları sahiplenmeye sebep olmuş, diğerlerine karşı ise nefret, düşmanlık, kin, aşağılama duygularını oluşturmuştur (Mevdudi, 1986, s. 458). ABD’de siyah ve beyaz ayrımının birçok insanın zulme uğramasına, işkence görmesine, dışlanmasına neden olmuştur ve hala olmaktadır. İnsanda onur denilen temel özsaygı ihtiyacı vardır. Başkalarının, o insanı tanıyıp saygı duyması anlamına gelir. Değer görme isteği her insanda olan psiko-sosyal bir ihtiyaçtır. Kimse sahip olduğu ana dilini ve teninin rengini değiştiremez. Bu kendi elinde olmayan özellikler yüzünden aşağılandığı zaman özsaygısını kaybeder. Özsaygının zarar gördüğü durumlarda kişi ona bu durumu yaşatan insanlara ve onların yaşam biçimlerine karşı öfke duyar ve olumsuz duygular hisseder. Bunun sonucunda da toplumsal barışı bozacak davranışlar gösterebilir. Kültürel zorlamalarda ve hor görülmede toplumsal anlayışın önemi çok büyüktür. İnsanlar yaratılış bakımından eşit yaratıldıklarını bildikleri zaman kimsenin içinde bulunduğu kültürel farklılıkları ile dalga geçme, küçümseme içerisine girmezler. Örneğin aynı semtte oturan bazı kişilerin Çingene diye aşağılanması onlara kültürel bir baskı oluşturur. Ya da zenciler aşağı kültür diye biyolojik farklılıklara kültürel anlam yüklendiği zaman sosyal barışa zarar verilmiş olur (Tarhan , 2017, s. 276). Her kültür farklı yaşam biçimlerinin göstergesidir. Beslenme alışkanlıkları, oturma, kalkma şekilleri, her kültürde farklılık gösterir. Bundan dolayı hiç kimsenin yaratılış bakımından üstünlük olmadığını bilmesi gerekir. Benim kültürüm daha üstündür, benim kabilem daha değerlidir gibi bir durum karşı tarafta

olumsuz düşünceler yaratır. Bunun yerine herkes kendisinin ve diğerlerinin kültürünü, mizacını ve yaşam tercihini bir farklılık olarak görüp böyle bir algıyı oluşturursa farklı kültürdeki insanlara düşman gözüyle bakmaz. Ele alınan Hucurat süresindeki bu ayette, birlikte yaşama becerisini kazandırmak istemektedir. Eğer insanların yaratıcısının bir tek yaratıcı olduğunu bildikleri zaman kimseyi aşağılama ya da kendini üstün görme kompleksine kapılmayacaklardır. Bu ayeti genel mana da ifade edersek

1. Eşitlik; Allah'ın herkesi eşit yaratmasıdır. Haklar ve kanuni sorumluluklar açısından da eşittir.
2. İnsanların birbirleriyle tanışması; Ayette Allah insanları farklı şekilde, nesepte yaratmasının sebebi olarak birbirleriyle tanışıp, birlik ve beraberlik içinde yaşamaları için.
3. Üstünlük ölçüsünün takva olması; Allah kendi katın da değerli olanın sadece kendisine gerçek mana da iman eden ve gerektiği gibi korkan kişiler olduğunu ifade ediyor (Zuhayli, 2005, s. 489).

SONUÇ

Kur'an insanlığa yol gösterici olsun diye gönderilen kutsal bir kitaptır. Bundan dolayı ondan en doğru şekilde bütün yönleri ile faydalanmak gerekmektedir. İnsanı anlamak ve anlamlandırabilmek için Kur'an-ı Kerim çok büyük bir kaynaktır. Bu sebeple Kur'an'ın birçok şekilde tefsiri yapılmıştır. Fakat ona psikolojik bakış açısı ile bir bütün olarak ele alan çalışmalar yeni yeni oluşmaya başlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i psikolojik yönden ele almanın birçok faydası vardır. Bunlardan biri Kur'an-ı Kerim de bulunan psikolojik muhasebeleri tespit etmek ve her zaman ve her zemine hitap eden Kur'an'dan daha fazla faydalanmaktır. Bu çalışmada da Hucurat suresi üzerinden Kur'an'ın psikolojik yönüne ağırlık verilerek değerlendirilmeye çalışıldı.

Birinci bölümde araştırmanın konusundan, yönteminden ve problemleri hakkında bilgi verildi. Araştırmanın konusunu ve yöntemi belirtildi. Karşılaşılan problemler ve eksikler değerlendirildi.

İkinci bölümde din psikolojisi kısa bir değerlendirildikten sonra psikolojik tefsirin tanımından, özelliklerinden, konusuna ve psikolojik tefsir ile ilgili karşılaşılan problemlerden bahsedildi. Bu alanın diğer tefsir türlerine göre çok yeni olduğunu ve bundan dolayı kaynak bulma açısından sıkıntılara yaşandığı gözlemlendi. Araştırma yapılırken tefsir kitaplarının konu için öneminden bahsedildi.

Üçüncü bölümde Hucurat süresinin ayetleri değerlendirildi. İlk olarak Allah'a ve Hz Muhammed'e saygı unsurunu ele alındı. Saygının insan davranışlarındaki öneminden ve kişiliğin saygı davranışına etkisi belirtildi. Daha sonra haber getiren kişilerin özellikleri psikolojik olarak değerlendirildi. Fâsık kavramının kişiliğe etkisi belirtildi. Diğer ayette Müslümanların arasında ki kardeşlik ilkesini ele alındı. Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmasının önemini açıklandı. Daha sonra insanlar arası ilişkileri olumsuz yönden etkileyen alay, zan, tecessüs, gıybet gibi kavramların psikolojik alt yapısını incelendi. Sonra ki ayette farklı ırkların beraber yaşamasına Kur'an'ı Kerim'in verdiği önemden bahsedildi. Son olarak iman kelimesinin anlamına ve içeriğine değinildi. Bu şekilde daha çok psikolojik unsurları göz önüne alarak çalışma tamamlandı.

Çalışmanın sonunda varılan sonuç Kur'an'ı Kerim sureleri tefsir edilirken ya da açıklanırken Psikoloji ve Din Psikolojisinden yararlanılmanın ayetleri anlamada ve fayda sağlamada çok fazla yardımcı olacağı görülmektedir. Psikolojik veriler kullanarak ayetler tefsir edildiği zaman insanı anlamada daha fazla yol göstericiliği olmaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda günümüz tefsirlerinden psikoloji alan da yararlanmanın gerekliliği ifade edilmeye çelışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2012). *İnsan Tabiatını Tanıma* (9 b.). (A. Yürükan, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akto, A. (2020). Kur'an ve Hadislere Göre Hüsnü-zan ve Sü-i zan Kavramlarını Analiz Etme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 67-83.
- Albayrak, H. (2009). *Tefsir Usulü*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Altıntaş, H. (2018). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Apaydın, H. (2016). *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (1 b.). İstanbul: Bilim Kent Yayınları.
- Arabi, M. İ. (t.y.). *Tefsiri Kebir Te'vilat*. (V. İnce, Çev.) İstanbul: Kitsan yayınları.
- Ardoğan, R. (1998). *Kur'an ve İnsan Psikolojisi*. Ankara: İlkadım.
- Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş* (Cilt 1). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ateş, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydeniz, N. (2019). Saygı Değeri Bakımından Kur'an'da Öne Çıkan Hususlar. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(16), 97-124.
- Aydın, A. R. (2009). İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3).
- Aydın, H. (1999). *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, H. (1999). *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Aydüz, D. (2006). *Hucurat Suresi Tefsiri*. İstanbul: Yeni Akademi.
- Aydüz, D. (2006). *Hucurat Süresi Tefsiri*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları.
- Aydüz, D. (2015). *Hucurat Süresinin Verdiği Ahlaki Mesajlar*. Bartın : Bartın Üniversitesi Yayınları.
- Ayten, A. (2006). William James(1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 457-464.

- Başar, F. (2014). *Kur'an'da İstihza İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilmen, Ö. N. (1965). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Birişik, A. (2011). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, Y. (2016). *Kur'an'da İnanç Özellikleri Bağlamında Olumsuz İnsan Karakteri Örneği: Fısk ve Fasıklık*. Bolu: Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu.
- Bor, A. (2018). Kur'an'da Kardeşliğin İnsani ve Ahlaki Temelleri. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1056-1077.
- Bulut, M. (t.y.). *Kur'an'da Allah'ın Varlığı*. İzmir: Tibyan Yayınları.
- Buyrukçu, R. (2019). İman ve Ahlak Eğitimi Açısından Hucurat Suresi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, 2(2), 144-174.
- Canan, R. (1991). *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Cilt 10). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cemil, S. (1970). *İnsanlar ve Ahlaklar*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Cerrahoğlu, İ. (1997). *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları.
- Certel, H. (1998). İslami İbadetlerin Psiko-sosyal İşlevleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(3), 149-156.
- Coşkun, İ. (1999). Kur'an Işığında İnkârın Psikolojik Sebepleri. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 119-150.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Çağrııcı, M. (1996). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2014). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çakır, S. (2009). *Psikiyatri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi.

- Çalışkan, M. (2017). Hucurat Suresi Bağlamında Takva. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(11), 91-119.
- Çalışkan, N. (2017). Mikro Milliyetçilik Özelinde Kur'an'a Göre Irkçılık. *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, 12(27), 393-410.
- Çanga, M. (2016). *Kur'an-ı Kerim Lügatı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çetiner, B. (2002). *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzül* (Cilt 2). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Demirci , M. (2008). *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Demirci, M. (2013). *Konulu Tefsire Giriş* (1 b.). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Derveze, İ. (2014). *et-Tefsirü'l Hadis* (Cilt 6). (M. Altunkaya , Çev.) İstanbul: Düşün Yayınları.
- Descartes, R. (2011). *Ruhun İhtirasları*. (M. Özdil, Çev.) İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- DİB. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (3 b., Cilt 5). Ankara: DİB Yayınları.
- Doğan, L. (2010). *Hucurat Suresinin Meali ve Tefsiri*. Ankara: DİB .
- Doğan, M. Z. (2019). Tefsir Tarihine Kısa Bir Bakış. *Van Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 47-66.
- Döndüren, H. (2000). *Şamil İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Düzenli, T. (2019). Kur'an'da 'Korku' Kavramı ve Dini İletişim Yoluyla Tutum Değişimine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 946-456.
- Ece, H. (2006). *İslam'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Eminoğlu, M. T. (2013). *Esbab-ı Nüzul*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Enç, M. (1974). *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erol, M. (1995). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Er-Razi, F. (1995). *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*. (S. Kılıç, L. Cebeci, & S. Doğru, Çev.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eş- Şevkani, K. (2013). *Gıybet Risalesi*. (K. Yürekli, Çev.) İstanbul: Nesil Yayınları.
- Fayda, M. (1992). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: TDV Yayınları.

- Fazlurrahman. (2000). *Ana Konularıyla Kur'an* (6 b.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fersahoğlu, Y. (1998). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Hatunoğlu, A. (2014). Psikoloji İlminin Oluşum ve Gelişiminde Katkıda Bulunan Doğu İslam Medeniyeti. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 272-279.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- İsfehani, R. (2007). *Müfredat*. (A. Güneş, & M. Yolcu, Çev.) İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kahraman, F. (2015). Psikolojik Tefsir. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(40), 103-138.
- Kahraman, F. (2015). Psikolojik Tefsir. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(40), 103-138.
- Karacoşkun, M. D. (2012). *Din Psikolojisi El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları.
- Karacoşkun, M. (2004). Dini İnanç Dini Davranış İlişisine Sosyo- Psikolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademi Araştırma Dergisi*, 23-36.
- Karagöz, İ. (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınevi.
- Karali, S. (2017). *Kur'an'ı Kerim'de Zan, Tecessüs ve Gıybet Kavramları Arası İlişki ve Bu İlişkinin Bireysel ve Toplumsal Yansımaları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karasakal, Ş. (2013). Kur'an ve Psikoloji Üzerine. *Turkish Studies*, 679-682.
- Kasapoğlu, A. (2010). Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da 'Sadakat'. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 119-155.
- Kasapoğlu, A. (1997). *Kur'an'da İman Psikolojisi*. İstanbul: Yalnızkurt Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2016). *Kur'an'a Psikolojik Yöneliş* (4 b.). İstanbul: Çıra Akademi.
- Kasapoğlu, A. (2017). *Kur'an Psikoloji Atlası* (Cilt 7). İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Kasapoğlu, A. (2017a). *Psikolojik Tefsir Ekolü* (1 b.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kasapoğlu, A. (2017b). *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kasapoğlu, A. (2017c). *Kur'an Psikolojik Atlası* (Cilt 8). İstanbul: Gece Kitaplığı.

- Kayıklık, H. (2015). *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitapevi.
- Kiraz , C. (2007). *Kur'an'da Ahlak İlkeleri*. Bursa: Emin Yayınları.
- Kırca, C. (1993). *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- Kırca, C. (1994). *Kur'an-ı Kerim ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Komisyon. (2014). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Kadın Statü Genel Müdürlüğü.
- Kurtubi. (tarih yok). *El-Camiul Ahkamul Kur'an* (Cilt 16). (M. B. Ervarsoy, Çev.) İstanbul: Buruç Yayınları.
- Kurtubi. (t.y.). *El- Camiul Ahkamul Kur'an* . İstanbul: Buruc yayınları.
- Kutup, S. (t.y.). *Fiz'i'lal-il Kur'an* (Cilt 13). İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Maturidi, E. (2006). *Te'vilatu'l Kur'an*. İstanbul: Daru'l Mizan.
- Mehmetoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mevdudi. (1986). *Tefhimu'l Kur'an* (Cilt 5). (Komisyon, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mir, M. (1996). *Kur'an'i Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*. (M. Çiftkaya, Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Murat, A. (2013). *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Musahan, A. Y. (2016). *Çocuk Eğitiminde Gıybetin Olumsuz Etkileri*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı.
- Mutlu, E. (1995). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Necati, M. O. (1998). *Kur'an ve Psikoloji*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Necati, M. O. (1998). *Kur'an ve Psikoloji*. (H. Aydın, Çev.) Ankara: Fecr.
- Nevevi. (2014). *Riyazü's Salihin*. (M. Kasa, Çev.) Konya: Hüner Kitabevi.
- Nevevi, İ. (2014). *Riyazu's Salihin*. (M. Kasa, Çev.) Konya: Hüner Kitabevi.
- Nurdoğan, T. (2019). Kur'an Işığında, Korku ve Etkileri. *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1).

- Okumuş, E. (2002). *Gösterişçi Dindarlık*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Özarslan, S. (2007). Hz Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 63-84.
- Özdemir, A. (2020). İslam Devletinin Diğer İslam Devletleriyle Savaşmasının Meşru ve Gayri Meşru Olduğu Durumlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1157-1177.
- Özdemir, M. (1998). Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'an'i Bir Kavram: Fasık. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 499-519.
- Özdoğan, Ö. (2007). *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş* (2 b.). Ankara: Özden öze Yayınları.
- Pazarlı, O. (1968). *Din Psikolojisi* (1 b.). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Peker, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Çamlıca Yayınları.
- Peker, H. (1986). Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 198(1), 100-105.
- Püsküllüoğlu, A. (1999). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Sena, C. (1980). *İnsanlar ve Ahlaklar*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Sinanoğlu, M. (2006). *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Şahan, R. (2015). *İslam'ın Kardeşlik Anlayışı; Bir Vücutun Organları*. Lefkoşa: Yakın Doğu .
- Şeker, N. (2011). Sözlü İletişimde Nebevi Metod Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı. *Toplum Bilimler Dergisi*, 5(10), 11128.
- Şener, M. (2010). *TDV İSLAM ansiklopedisi* (Cilt 39). İstanbul: TDV Yayınları.
- Şentürk, H. (2008). Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 217-228.
- T.C Başbakanlık Kadın Statü Genel Müdürlüğü. (tarih yok). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. İstanbul: Elma Teknik Basım.
- Tarhan, N. (1998). Su-i zandan Paronoya'ya. *Kur'an Mesajları Araştırma Dergisi*(7).

- Tarhan , N. (2001). *Psikiyatri Penceresinden İnsan ve Toplum*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Tarhan , N. (2017). *Toplum Psikolojisi ve Empati*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (1998). Sü-i Zandan Paronaya. *Kur'an Mesajları Araştırma Dergisi*(7), 36-39.
- Tokur, B. (2017). Dindarlık Sorunu;Psikolojik Bir Tahlil. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(41), 257-279.
- Topaloğlu, B. (2006). Mümin. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 557-558). içinde İstanbul: TDV yayınları.
- Topaloğlu, B. (2006). *Mümin* (Cilt 31). İstanbul: TDV Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2012). Tövbe. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 279). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Tümer, G., & Küçük , A. (1993). *Dinler Tarihi* (2 b.). Ankara: Ocak Yayınları.
- Türk , N. (2019). Kur'an Işığında, Korku ve Etkileri. *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 140-157.
- Uludağ, S. (2010). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 39). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uysal, V. (1995). Dini Tecrübe ve Din Psikolojisindeki Yeri. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 69-87.
- Yapıcı, A. (1997). *İslam'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yazır, E. H. (2015). *Hak Dini Kur'an Dili* (5 b., Cilt 7). (L. Cebeci, Çev.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, C. (1989). *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Yılmaz, A. (2003). Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(20), 88-125.
- Yurdagür, M. (1998). *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1). İstanbul: TDV Yayınları.
- Zemahşeri. (2018). *El- Keşşaf* (Cilt 6). (N. Çağıl, Çev.) İstanbul: Bilnet Yayıncılık.
- Zuhayli, V. (2005). *Tefsirü'l Münir*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Bilimevi Yayınları.